MARKET GARDEN

LOPER OVER DE BRUGGEN
VERRASSING IN HET KWADRAAT
NOOIT OP ZONDAG
VA BANQUE IN BRABANT
SLAG BIJ ARNHEM

75

Het overleg tussen de geallieerde bevelhebbers tijdens en na de overrompelende successen in augustus 1944 had tot resultaat gehad dat Montgomery de kans zou krijgen zijn glorieuze opmars naar de Rijn voort te zetten. De volgende stap zou van Noord-België uit bijna pal noordwaarts leiden; de Rijn zou bij Arnhem overschreden moeten worden. Deze operatie was overigens niet meer dan een onderdeel van een veel groter plan ter bereiking van een verder doel. Voor Montgomery was dat: het doorstoten, noordelijk om de *Westwall* heen, in de richting van Berlijn. Eisenhower had in die plannen geen vertrouwen; voor hem was de stoot naar Arnhem in de eerste plaats een middel om het strijdgebied in het westelijk gedeelte van het front af te schermen en aldus het vrijmaken van de toegangswegen naar Antwerpen te vergemakkelijken. Twee geheel verschillende doelen op langere termijn dus, te bereiken echter met hetzelfde middel. Dat middel kon slechts tot zijn recht komen, als het op korte termijn kon worden aangewend. Het bruggehoofd over de Rijn moest niet slechts snel gevormd worden, de toevoerwegen moesten zo vlug mogelijk bruikbaar zijn. De bruggen over de vele waterwegen tussen de Belgisch-Nederlandse grens en Arnhem dienden derhalve onbeschadigd in geallieerde handen te vallen. De enige manier om dat te bereiken was een grootscheepse luchtlandingsoperatie.

Op zondag 17 september begon operatie *Market Garden*. In korte tijd hadden de luchtlandingstroepen tussen Eindhoven en Nijmegen een smalle corridor in handen; vrijwel alle bruggen waren onbeschadigd verovérd. Op 18 september ontmoetten Amerikaanse parachutisten en uit het zuiden opgerukte Britse eenheden elkaar in Eindhoven. Maar in en noordelijk van Nijmegen verliep de strijd minder voorspoedig. Het duurde tot de avond van 20 september voor de Waalbrug kon worden veroverd.

Inmiddels was de bezetting van de Rijnbrug (het belangrijkste doel van de Britten in en bij Arnhem) door een aaneenschakeling van tegenslagen in feite al mislukt. De aanvallers werden teruggeslagen en in de verdediging gedrukt.

Op 26 september was het afgelopen; schamele restanten wisten de zuidoever van de Rijn te bereiken. Arnhem zou nog vele maanden in Duitse handen blijven. Het plan van Montgomery was mislukt; voor Eisenhowers strategie was het feit dat men Arnhem had moeten prijsgeven, niet van wezenlijke betekenis. Dat men erin geslaagd was tot in de Betuwe door te dringen, was voor het verdere verloop van de operaties in Zuidwest-Nederland al een belangrijk winstpunt.

A.H.P.

LOPER OVER DE BRUGGEN

A. H. FARRAR-HOCKLEY

In augustus 1944 was het geallieerde 1e luchtlandingsleger opgericht. Overtuigd van de waarde van parachutisten en luchtlandingstroepen had Eisenhower zich zorgen gemaakt over de grote spreiding van de tijdens de invasie gelande troepen. Hij was van oordeel dat luchtlandingstroepen en transportsquadrons ter wille van training en operatieplanning onder één commando moesten komen.

Het Amerikaanse 18e luchtlandingskorps onder luitenant-generaal Matthew B. Ridgway (82e en 101e luchtlandingsdivisie) en het Britse 1e luchtlandingskorps (1e en 6e luchtlandingsdivisie) onder luitenant-generaal F. A. M. Browning werden samengevoegd tot één leger, dat onder bevel kwam van de Amerikaanse luitenant-generaal Lewis H. Brereton. Tevens werd Browning benoemd tot Brereton's plaatsvervanger, in de eerste plaats omdat hij als landmachtofficier de legercommandant — een luchtmachtman — van waardevol advies kon dienen, in de tweede plaats omdat hij een Brit was, waardoor ook dit commando de Amerikaans-Britse signatuur kreeg, die de bevelvoering van de geallieerde expeditionaire strijdmacht over de hele linie kenmerkte.

Ook de transportcomponent van het luchtlandingsleger was uit Amerikaanse en Britse elementen samengesteld. Het *IX Troop Carrier Command*, bestaande uit maar liefst tweeënveertig squadrons C 47-transportvliegtuigen (de befaamde 'Dakota'), stond onder bevel van generaal-majoor Paul L. Williams. De *38 Group of the Royal Air Force* werd gecommandeerd door vice-luchtmaarschalk '*Holly*' Hollinghurst, een veteraan op het gebied van luchtlandingen en zweefvliegtuigoperaties. Hij had de beschikking over tien squadrons omgebouwde bommenwerpers van de typen Albemarle, Stirling en Halifax; dit laatste type was het enige dat het reusachtige Hamilcarzweefvliegtuig kon slepen. De 46e groep RAF tenslotte, onder commodore L. Darvell, omvatte zes Dakotasquadrons met Britse bemanningen.

Bij het uitgeven van de orders voor de oprichting van het geallieerde 1e luchtlandingsleger gaf Eisenhower zijn chef-staf instructie Brereton duidelijk te maken dat snelle en energieke actie vereist was.

Brereton was geen man die veel aansporing nodig had. Zelf een ervaren luchtmachtman, was hij bovendien een kundig, vastberaden commandant. Ook hij maakte zich zorgen over de navigatiecapaciteiten van de Amerikaanse bemanningen, waarvan er vele hun opleiding in de Verenigde Staten maar net achter de rug hadden. Juist had hij evenwel zijn plannen voor

Imperial War Museum

hun voortgezette training in kannen en kruiken, of hij moest het grootste deel van zijn Dakotavloot al weer tijdelijk afstaan voor de benzinevoorziening van vooruitgeschoven vliegvelden in Frankrijk. Hij kreeg de toezegging dat hij ze zou terugkrijgen, zodra zijn operatie van start ging; maar intussen zat hij met zijn divisies, die niemand nodig scheen te hebben. Want hoewel er dienaangaande menig plan werd gemaakt, hadden de grondtroepen door het hoge tempo van de opmars de landingsterreinen al weer achter zich, voordat er een parachutist of een zweefvliegtuig in de lucht was.

Bovendien gaf generaal Bradley openlijk te kennen dat hij liever zou zien dat de Dakota's voor zijn bevoorrading werden ingezet dan voor het overvliegen van aanvalstroepen. Tenslotte echter leek toch een operatie van de grond te komen. Deze operatie, *Linnet II*, zou voorzien in de landing van drie divisies tussen Aken en Maastricht. Zij zou op zeer korte termijn moeten plaatsvinden, wat een meningsverschil opleverde tussen Brereton en Browning, zijn plaatsvervanger. Laatstgenoemde, die werd aangewezen om deze operatie te leiden, was van mening dat zij om praktische redenen niet onmiddellijk uitvoerbaar was. Dreef Brereton toch zijn zin door, dan was Browning van plan zijn functie als plaatsvervangend commandant van het 1e luchtlandingsleger ter beschikking te stellen. Zo ver kwam het echter niet en generaal Ridgway nam de leiding van *Linnett II* op zich.

Brereton zag wel in dat er uitgebreide voorbereidingen nodig waren om zijn mannen effectief te laten opereren, speciaal als ze op enige afstand voor het front werden afgeworpen. Toch bleef hij erbij dat *Linnett II*, nu er eindelijk een legergroep was die zijn troepen kon gebruiken, niet mocht worden afgelast. Browning begreep meteen dat Brereton gedreven werd door de wens actief te worden, voordat het strijdtoneel al te ver opschoof; hij bleef echter op het standpunt staan dat bepaalde voorbereidingen essentieel waren.

Op 5 september werd *Linnet II* geannuleerd; ook de realisatie van operatie-*Comet* — verovering van de Rijnbruggen van Arnhem tot Wezel door parachutisten en zweefvliegtuigtroepen van het 1e luchtlandingsleger — leek steeds minder waarschijnlijk. Anders stonden de zaken met operatie-*Market*, het plan voor de luchtlandingen in de strook Eindhoven-Arnhem. Browning werd op Montgomery's vooruitgeschoven hoofdkwartier ontboden en daar werd het doel van de operatie nogmaals grondig besproken: 'de verovering en zo nodig de verdediging van de kanaal- en rivierbruggen langs de spil van de opmars van het 2e leger, van Eindhoven tot en met Arnhem'. De aanvullende operatie-*Garden*, namelijk deze opmars zelf, zou beginnen, zodra de luchtlandingstroepen op de grond stonden. Het Britse 30e korps onder generaal Horrocks zou met een pantser- en een infanteriedivisie via een 'loper' van luchtlandingstroepen oprukken tot voorbij Arnhem en zich daar nestelen. Op de rechterflank zou het 30e korps worden gedekt door het 8e en op de linker door het 12e korps.

Montgomery legde sterk de nadruk op het belang van de bruggen. Terwijl hij ze op de kaart één voor één aanwees, zei hij: 'Die loper

is erg lang en dus noodzakelijkerwijs smal. De hoofdzaak is dat die bruggen intact in onze handen vallen. En dat betekent dat er, zodra het startsein wordt gegeven, zoveel mannen bij die bruggen worden gedropt als maar enigszins mogelijk.'
Zondagochtend 10 september werd operatie-*Comet* definitief geschrapt. 's Middags om vijf uur kwamen de drie divisiecommandanten naar het hoofdkwartier van het 1e luchtlandingskorps om hun orders voor *Market* in ontvangst te nemen.
De knappe, gespierde Browning, door zijn kameraden bij de gardegrenadiers '*Boy*' genoemd, was inmiddels uit België terug. Zijn drie gasten waren de commandant van de

Imperial War Museum

Links: luitenant-generaal Lewis H. Brereton werd in augustus 1944 commandant van het geallieerde 1e luchtlandingsleger.

Rechts: generaal Urquhart (rechts) ontvangt met brigade-generaal Hicks (midden) voor de slag bij Arnhem veldmaarschalk Montgomery.

Rechtsonder: soldaten van de geneeskundige troepen rijden een 'jeep' in een zweefvliegtuig.

Britse 1e luchtlandingsdivisie, generaal-majoor Roy Urquhart, en zijn twee Amerikaanse collega's wier divisies voor de onderhavige operatie aan het Britse korps waren toegewezen: brigadegeneraal James M. Gavin van de 82e '*All American*' en generaal-majoor Maxwell D. Taylor van de 101e '*Screaming Eagles*'. Urquhart was een Schot, een officier van de *Highland Light Infantry*, die zich in de strijd in het Middellandse-Zeegebied een betrouwbaar en vastberaden brigadecommandant had betoond. Als divisiecommandant was hij nog maar onlangs de krachtige en ervaren Eric Down opgevolgd, de commandant van het Britse 1e parachutistenbataljon, een buitengewoon succesvol brigadecommandant en de natuurlijke keus voor de 1e luchtlandingsdivisie. Down was weggeroepen om in Brits-Indië een nieuw luchtlandingsdivisie op de been te brengen. Urquhart had het als zijn opvolger niet gemakkelijk; daar kwam bij dat hij aan luchtziekte leed en zichzelf te oud vond om alsnog een parachutistenopleiding te volgen.
Jim Gavin, een uiterst bekwaam beroepsmilitair die zijn carrière als gewoon soldaat was begonnen, was met zijn zevenendertig jaar de jongste divisiecommandant uit de hele oorlog. In 1941 was hij een van de eersten geweest die zich bij de te Fort Benning in Georgia gevormde voorlopige parachutistengroep aanmeldde en in 1943 was hij al regimentscommandant bij de 82e divisie. Bij de invasie op Sicilië had hij een leidinggevende rol gespeeld; bij de landingen in Normandië had hij generaal Ridgway als plaatsvervangend divisiecommandant ter zijde gestaan, en toen Ridgway tot commandant van het 18e korps was bevorderd, had Gavin het commando van de 82e divisie van hem overgenomen.
Ook Max Taylor, de commandant van de 101e divisie, had de nodige ervaring als commandant van luchtlandingstroepen; op Sicilië had hij het bevel gevoerd over de artillerie van de 82e divisie. Toen de bevelhebber van de 101e divisie, generaal-majoor Lee, begin 1944 wegens invaliditeit was gerepatrieerd, was Taylor hem opgevolgd.

Imperial War Museum

Behalve de drie divisiecommandanten, commandanten van ondersteunende eenheden en stafofficieren, behorende tot het legerkorps, woonden nog twee bevelhebbers van deelnemende strijdkrachten de besprekingen bij, te weten de commandant van de onafhankelijke Poolse parachutistenbrigade, generaal-majoor Stanislas Sosabowski, en de commandant van de 52e *Lowland*-divisie. Sosabowski was ouder dan zijn collega's en een veteraan uit de harde campagne tegen Rusland in de jaren twintig en uit de korte maar gruwelijke strijd tegen de Duitsers van 1939. Hij was zich scherp bewust van zijn positie en zijn anciënniteit en dientengevolge lang niet altijd gemakkelijk om mee samen te werken. Niemand ontkende echter zijn scherpzinnigheid en de intense patriottische *spirit*, waarvan zowel hijzelf als elk lid van zijn strijdkrachten was vervuld. De Poolse parachutisten hunkerden ernaar de nazi's van katoen te geven. Hun brigade werd aan Urquharts divisie toegevoegd. De 52e divisie, geoefend en uitgerust voor luchtlandingen, maakte deel uit van Brownings korps.
De *briefing* vond plaats in het oude clubhuis van het Moor Park-golfterrein in een noordwestelijke buitenwijk van Londen, en het volledige *Market Garden*-plan kwam ter tafel. Eerste onderdeel: het leggen van de 'loper'

van luchtlandingstroepen, die '... met de grootst mogelijke snelheid en stootkracht en zonder te letten op hetgeen zich op de flanken afspeelde ...' (aldus Montgomery's orders aan de commandant van het 2e leger, luitenant-generaal Sir Miles C. Dempsey) zou worden gevolgd door operatie-*Garden*, de snelle opmars naar het bruggehoofd over de Rijn. Hierna diende het 2e leger zich voor te bereiden op een verdere opmars in de richting Rheine-Osnabrück-Münster-Hamm langs de oostrand van het Ruhrgebied.

Generaal Brownings plan voor *Market* omvatte twee fasen. Om te beginnen voerden de drie luchtlandingsdivisies hun acties uit om de bruggen en de verbindingswegen te veroveren.

U.S. Signal Corps

Vervolgens — mits het Duitse luchtdoelgeschut was vernietigd of althans tot zwijgen gebracht — zou het Amerikaanse 878e luchtgeniebataljon per zweefvliegtuig worden aangevoerd, tezamen met de Britse 2e afdeling lichte luchtdoelartillerie. Er zouden *airstrips* in gereedheid worden gebracht en de 52e *Lowland*-divisie zou worden aangevoerd ter versterking van het bruggehoofd. Wat het bevoorradingsprobleem betrof, had men bij het geallieerde 1e luchtlandingsleger het voordeel dat de troepen direct uit Engeland zelf werden ingevlogen en bevoorraad.

Het eerste gedeelte van de 'loper' zou worden uitgelegd door Taylors 101e divisie. Zijn taak was het de bruggen en oeververbindingen te veroveren van Eindhoven tot Grave, met name de bruggen over het Wilhelminakanaal en de Zuid-Willemsvaart. Vervolgens moest de 82e divisie Grave nemen met de Maasbrug aldaar, de brug over het Maas-Waalkanaal en de Nijmeegse Waalbruggen. Deze taken wees Browning niet zonder gegronde redenen toe aan de beide Amerikaanse formaties; de 101e was in Zuidwest-Engeland gestationeerd, hetgeen het voordeel van een directe vluchtroute naar Eindhoven inhield zonder onderbreking van de voor andere divisies bestemde aanvliegroutes. Het lag voor de hand dat de sector Arnhem aan de Britten werd toegewezen, omdat zij zich er bij de voorbereiding van *Comet* reeds mee hadden beziggehouden. Hoe dit ook zij, toen generaal Browning tenslotte bij de noordelijkste sector was aangeland, tekende hij een grote kring rond de brug bij de Gelderse hoofdstad, keek Urquhart aan en zei: '*Arnhem bridge. And hold it.*'

Inmiddels waren ook de luchtmachtcommandanten en hun staven in belangrijke problemen verdiept. Gesteld dat al hun wensen op logistiek gebied in vervulling gingen, dan zou men de beschikking hebben over 1250 Dakota's plus een assortiment van 354 omgebouwde bommenwerpers. Het werd al spoedig duidelijk dat het niet mogelijk zou zijn de hele troepenmacht in één keer over te brengen. Hoe zou men zijn krachten het beste kunnen verdelen? Een compromis was onvermijdelijk. De Amerikaanse divisies kregen het grootste deel van de luchtvloot toegewezen; de Britse divisie kreeg ongeveer honderd vliegtuigen minder, want het was duidelijk van essentieel belang dat de Amerikanen zo snel mogelijk hun bruggen veroverden teneinde de opmars van de grondtroepen mogelijk te maken. Bovendien hoefden de Engelsen maar één brug te nemen, al was die dan ook wel het verst verwijderd van de uitgangspositie van het 2e leger in België.

De definitieve toewijzing van de vliegtuigen betekende echter nog niet het eind van de problemen der beide Amerikaanse divisies. Taylor moest op de route door zijn sector — hij bedacht er de naam '*Hell's Highway*' voor — zeven bruggen bemachtigen. Maar met Brownings instructie, zijn divisie in zevenen te splitsen en bij elk van die zeven bruggen een gedeelte te laten landen, had hij weinig op. Browning was echter van mening dat dit Montgomery's uitdrukkelijke bedoeling was. 'Ik heb besloten dat Taylor zelf met Montgomery moet gaan praten', schreef Brereton op 11 september in zijn dagboek. 'Als deze echter bij zijn mening blijft, houden we ons aan het oorspronkelijke plan.'

Het is merkwaardig dat Browning meende dat Montgomery zijn ideeën zo star in de gedetailleerde uitwerking van het plan toegepast wilde zien. Toen hem werd gevraagd of hij op de toepassing van bepaalde tactieken stond, luidde zijn antwoord ontkennend. Wat in deze en dergelijke aangelegenheden twijfels kon doen rijzen, moest men maar met Dempsey opnemen. Op 13 september schreef Brereton: '... Generaal Parks (Breretons chef-staf), die met Taylor mee is gegaan naar de 21e legergroep, meldde dat luitenant-generaal Sir Miles C. Dempsey, de bevelhebber van het Britse 2e leger, instemde met onze aanbevelingen betreffende wijzigingen in operatie-*Market*. Generaal Dempsey schijnt meer inzicht te hebben in het gebruik van luchtlandingstroepen dan welke andere Britse legercommandant ook. Hij is niet alleen een competent officier, maar hij is bovendien een zeer sympathieke persoonlijkheid — kalm, zonder pretenties en buitengewoon bescheiden.' Deze laatste woorden wijzen erop dat zijn verstandhouding met generaal Browning weer eens te wensen overliet.

Het was een weinig fortuinlijk intermezzo, te meer omdat Browning en Gavin in staat waren vrijelijk te discusssiëren over de problemen betreffende het hooggelegen terrein onmiddellijk ten oosten van Nijmegen. Ondanks het hem toegewezen contingent vliegtuigen zou Gavin infantrie te kort komen en ook veldartillerie en anti-tankgeschut. Taylor zou veldartillerie te kort komen, benevens al zijn per zweefvliegtuig getransporteerde infanterie. Urquhart moest zich aanvankelijk zien te redden met nauwelijks meer dan een derde van zijn troepen. Veel zou daarom afhangen van de snelheid waarmee een tweede *lift* kon worden uitgevoerd.

Vice-luchtmaarschalk Hollinghurst stelde voor dat de eerste *lift* reeds in de vroege ochtend zou plaatsvinden, zodat de troepen nog voor het ochtendgloren te bestemder plaatse zouden zijn; hierdoor zouden de eerste landingen zo onopgemerkt mogelijk kunnen verlopen en zouden de squadrons ruimschoots tijd hebben om terug te keren en een tweede troepenmacht in te laden, die dan bij daglicht zou worden gedropt. Generaal Brereton verwierp dit

Links: mannen van de '101th Airborne Signal Company' klimmen in een zweefvliegtuig dat hen noordelijk van Eindhoven zal neerzetten.

Rechtsboven: generaal-majoor Maxwell D. Taylor (links) gaat op weg naar Eindhoven.

Rechtsonder: een zweefvliegtuig ('glider') tijdens een nachtelijke training in Engeland.

U.S. Air Force

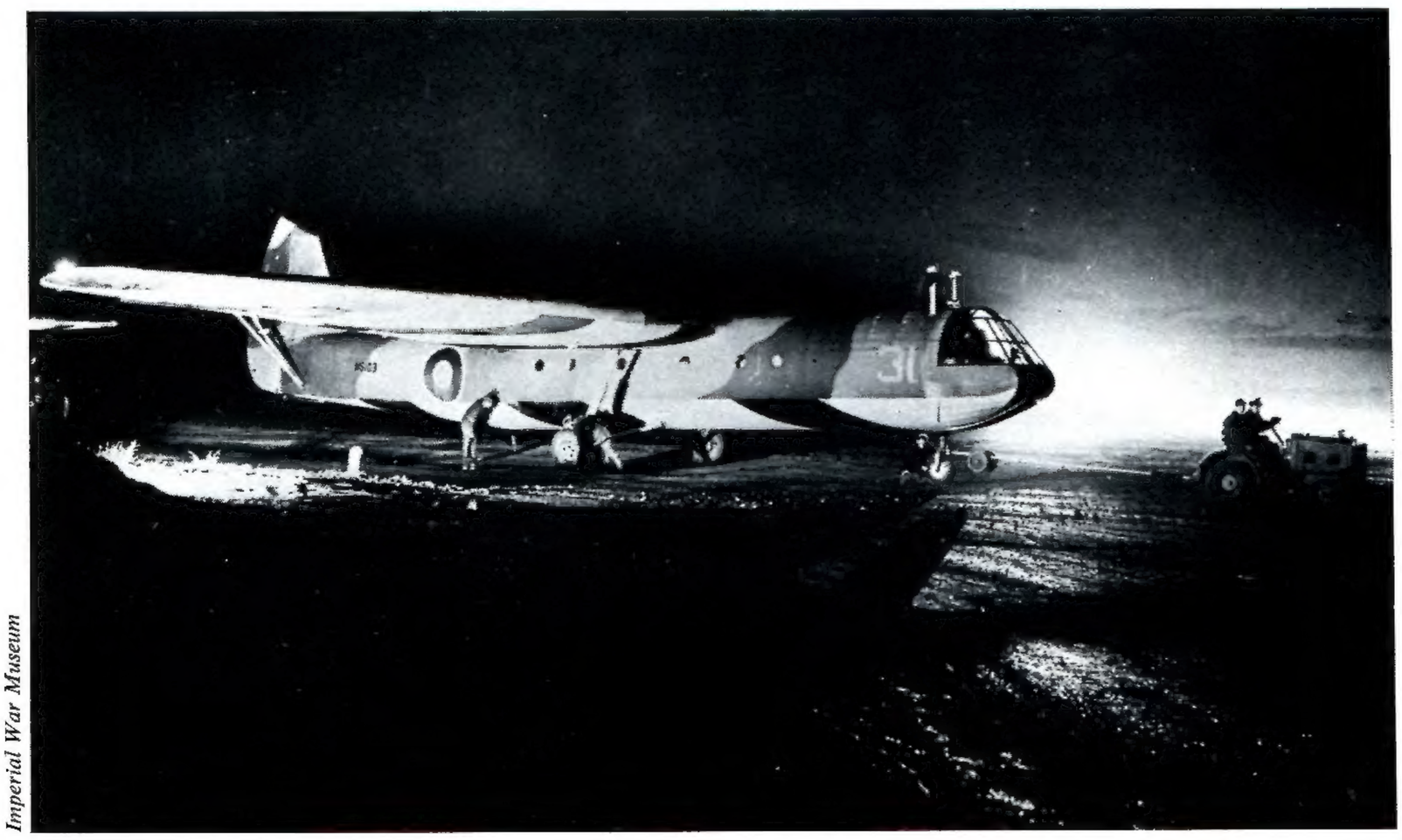

Imperial War Museum

voorstel. De tijd had hem ontbroken om de Amerikaanse navigators de training te geven die voor een dergelijke operatie werd vereist, en hij wist dat dit de belangrijkste oorzaak was van de hinderlijk grote spreiding die bij de luchtlandingen op Sicilië en in Normandië was opgetreden. Daarenboven moest rekening worden gehouden met het gevaar van ontmoetingen met Duitse nachtjagers. De Dakota's waren relatief langzaam en zouden zwaar geladen zijn; bovendien hadden ze geen zelfdichtende brandstoftanks. En tenslotte betwijfelde hij ook dat de Duitse luchtdoelbatterijen konden worden uitgeschakeld anders dan door bombardementsvluchten bij daglicht, vlak voor de transporten.

Stuk voor stuk steekhoudende argumenten en dus kwam Hollinghurst met een ander plan. Als de tweede *lift* nu eens in de namiddag of vroeg in de avond kwam? Stel dat een aantal transporten pas tegen de avond of kort na zonsondergang naar de landingsgebieden terugkeerde, dan kon men reeds in de middag de luchtdoelbatterijen voor de tweede maal bombarderen, terwijl de reeds gelande troepen intussen gelegenheid hadden navigatiebakens op te stellen ten gerieve van de nachtvluchten. De geallieerde nachtjagers zouden tijdens de korte droppingsperioden boven het operatiegebied voldoende dekking kunnen garanderen. Brereton gaf zich ook nu niet gewonnen; wel was zijn argumentatie ditmaal zwakker. De bemanningen zouden na één zo'n vlucht bij daglicht waarschijnlijk al ernstig vermoeid zijn en bovendien zou rekening moeten worden gehouden met veel noodreparaties aan de vliegtuigen. Zijn definitieve beslissing luidde dat er op de begindag van *Market* — naar thans verwacht werd 17 september — één *lift* zou plaatsvinden. De volgende dag, aldus verzekerde hij Hollinghurst en Browning, zouden de squadrons op volle sterkte, de bemanningen uitgerust en gereed voor een tweede volledige *lift* zijn. Het was geen beslissing die tot bewondering stemt. Het veronderstellen van vermoeidheid bij de bemanningen, waardoor na een eerste vlucht van een paar uur een tweede ongewenst zou zijn, getuigde van een welhaast beledigende onderschatting van het moreel en de bekwaamheid van deze mensen en tevens van gebrek aan visie; immers, het voornaamste doel van de hele onderneming was een succesvolle operatie van de grondstrijdkrachten. En niet in de laatste plaats had Brereton, als luchtmachtdeskundige met een niet geringe ervaring, althans enige rekening moeten houden met de weersomstandigheden. De kans op ochtendmist boven Engeland, Het Kanaal en de Noordzee is medio september aanzienlijk. *Market* zou starten op een dag met redelijk helder weer, maar dat garandeerde allerminst dat het de volgende dag ook helder zou zijn. Kortom, het was een beslissing met verreikende consequenties.

Breretons beslissing betreffende het tijdstip van de landingen was ook van grote invloed op de plannen voor de acties van de 1e luchtlandingsdivisie bij Arnhem. Urquharts eerste plan voorzag in een landing van zijn troepen zo dicht mogelijk bij het doel: de verkeersbrug over de Rijn. De RAF, in samenwerking waarmee hij zijn plannen opstelde, had bezwaar tegen landingen dicht bij de brug en

tevens tegen landingen ten oosten of ten noorden van de stad, aangezien langs de vliegroutes luchtafweer stond opgesteld. Urquharts Nederlandse verbindingsofficier voegde daar nog zijn eigen mening aan toe dat het door talrijke sloten doorsneden polderland onmiddellijk ten zuiden van de brug waarschijnlijk te drassig zou zijn. Urquhart kon weinig anders dan toegeven en hechtte dan ook zijn goedkeuring aan landingen op 10 à 15 km ten westen van Arnhem en op geringe afstand ten noorden van de stad. Bij wijze van compromis vroeg hij de luchtmacht evenwel de Poolse brigade op de derde dag van *Market* boven de polder te droppen; dit werd hem toegezegd, niettegenstaande de mogelijkheid

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De Rijnbrug bij Arnhem was het doel van de operatie-'Market Garden' in september 1944.

Rechts: Halifaxbommenwerpers met 'gliders' op sleeptouw boven de Rijn.

dat de eerder vermelde luchtdoelbatterijen op dat tijdstip nog actief zouden zijn. En meende men wellicht dat de polder achtenveertig uur later minder zompig zou zijn geworden? Wat Urquhart zich door gebrek aan ervaring niet realiseerde, was dat er zich bij de planning van een luchtlandingsoperatie onvermijdelijk belangenconflicten voordoen tussen de luchtmachtcommandanten en de bevelhebbers van de grondtroepen. Als de commandant van de grondstrijdkrachten op voor hem essentiële punten toegeeft, loopt hij het gevaar zijn soldaten naar een ramp te leiden en de hele operatie te verknoeien. Zo stonden de zaken ervoor op de 13e september; de 1e luchtlandingsdivisie moest een landing uitvoeren bij daglicht op een afstand van 10 à 15 km van haar doel, terwijl zij zich bovendien genoodzaakt zag de eerstvolgende vierentwintig uur op slechts een derde van haar volle sterkte te opereren, ondanks het feit dat men het erover eens was dat zij vier brigades nodig zou hebben om haar taak te kunnen volbrengen.
Er heerste wel enige twijfel bij de brigadecommandanten, toen zij hun orders van generaal Urquhart in ontvangst namen, maar geen van hen bracht duidelijk zijn bezwaren naar voren. Men moet niet vergeten dat al deze mensen sedert juni instructies hadden gekregen voor tal van operaties, waarvan sommige zelfs nog twijfelachtiger tactische voorstellen hadden bevat en waarvan er niet één was doorgegaan. Het kan de betrokkenen eigenlijk niet worden aangerekend dat zij er tot op zekere hoogte aan twijfelden of deze nieuwe operatie wel ooit verwezenlijkt zou worden. Voor de voorbereiding van de operatie in al haar details vormde een dergelijke twijfel echter geen beletsel. Overal in Zuidwest-Engeland, East Anglia en het noorden van de Midlands begonnen Amerikaanse, Britse en Poolse soldaten zich klaar te maken voor de operatie, die een aanval op het hart van Duitsland mogelijk moest maken.

In de omgeving van Doetinchem hielden zich de restanten van twee Duitse pantserdivisies op, te weten de 9e SS-pantserdivisie (Hohenstaufen) en de 10e SS-pantserdivisie (Frundsberg), tezamen het 2e SS-pantserkorps vormend.
Sedert het moment van hun aankomst waren de divisies en het korpshoofdkwartier in de gaten gehouden door de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten. Op 8 september ontving de leider van de groep 'Albrecht' een bericht uit Roermond, dat als volgt luidde: 'Grote colonnes SS-pantsertroepen zijn hier doorgekomen vanuit de richting Maastricht, zich verplaatsend in noordelijke richting naar het Land van Maas en Waal.' Op de 14e verzond diezelfde groep een bericht naar Londen, dat er ten oosten en ten westen van de IJssel een divisie (in werkelijkheid beide divisies) was gelegerd, met een hoofdkwartier (namelijk van het korps) te Doetinchem. De geheime zender te Rotterdam gaf ook een bericht naar Londen door, waarvoor de gegevens waren verzameld door de groep 'Kees': 'SS-divisie Hohenstrufl (Hohenstaufen) langs de IJssel. Eenheden van deze divisie waargenomen, zich verplaatsend van Arnhem richting Zutphen-Apeldoorn. Hoofdkwartier misschien bij Eefde (het was in Beekbergen). Langs de IJssel worden veldversterkingen aangelegd.' De staf van de inlichtingendienst te Londen gaf deze berichten onmiddellijk door aan het hoofdkwartier van generaal Eisenhower, waar de stafkaarten met de posities van de vijand meteen uitwezen dat het hier ging om de 9e SS-pantserdivisie. Haar aanwezigheid gaf meteen aanleiding tot het vermoeden dat ook de 10e dan wel eens dichtbij zou kunnen zijn. Gealarmeerd door de nauwkeurige bevestiging van vroegere meldingen van het verzet, stelde Eisenhowers chef-staf, Bedell Smith, voor zo spoedig mogelijk met Montgomery te overleggen of men er niet goed aan zou doen om óf een extra-divisie bij Arnhem te laten landen (de Britse 6e of de Amerikaanse 17e luchtlandingsdivisie), óf de 82e of de 101e bij de Britse 1e te voegen.
Bij zijn aankomst op het vooruitgeschoven hoofdkwartier van de 21e legergroep, herinnerde Bedell Smith zich na de oorlog, 'vond veldmaarschalk Montgomery het een belachelijk idee' en 'wuifde hij mijn tegenwerpingen luchtig weg'. Ongetwijfeld heeft zich iets van dien aard afgespeeld. Maar hierbij moet men wel bedenken dat er dagelijks rapporten binnenkwamen over 'tanks', 'vijandelijke pantservoertuigen', waargenomen via luchtverkenning, observatie vanaf de grond of door geheime agenten — en al die berichten waren gegrond; want er waren na de strijd in Normandië wel degelijk kleine groepen tanks en rijdend geschut naar het noordoosten ontkomen. Ook waren er nog restanten van pantserdivisies, die nog steeds die naam droegen, maar slechts uit een bijna symbolisch aantal manschappen bestond. Maar zelfs al had men die rapporten ter harte genomen, zoals de chef inlichtingendienst van de veldmaarschalk thans meent dat men had moeten doen, welke mogelijkheid had er dan nog opengestaan behalve de algehele annulering

van *Market* en *Garden*? Men beschikte over onvoldoende vliegtuigen om de op de been gebrachte troepenmacht over te vliegen. Wanneer men de 82e of de 101e divisie van de hun aangewezen sector naar Arnhem had verplaatst, zou dat het hele plan onherstelbaar hebben verzwakt. Was de operatie afgelast, dan zou men noodgedwongen minstens tien dagen hebben moeten pauzeren; en in die tien dagen zouden de Duitsers alleen maar meer troepen hebben samengetrokken.

Tegen de avond van diezelfde zaterdag waren alle voorbereidingen getroffen. De soldaten die de volgende dag overgevlogen zouden worden en de vliegtuigbemanningen die dat moesten doen, konden zich nu alleen nog maar ontspannen. Onder hen '... heerste algemeen een gevoel van opwinding, van voldoening ook. Ik denk dat onze grootste zorg was dat het allemaal toch weer zou worden afgelast. Maar toch, op de een of andere manier leefde de overtuiging dat het nu toch eindelijk ging gebeuren' — aldus gaf een der Britse compagniescommandanten zijn indrukken van die dag weer. Het is een indruk die door praktisch alle betrokkenen werd gedeeld, niet in de laatste plaats door die paar Nederlandse verbindingsteams die op het punt stonden naar hun eigen land terug te keren.

In ieder geval was al een deel van de geallieerde strijdkrachten onderweg: tweehonderd Lancasterbommenwerpers van *Bomber Command* en drieëntwintig Mosquito's waren op weg om de vier vliegvelden te verwoesten waar de Duitse nachtjagers waren gestationeerd die voor de luchtverdediging boven Nederland moesten zorgen, en om de startbanen onbruikbaar te maken van het vliegveld Rheine, de operatiebasis van de eerste straaljagers die de *Luftwaffe* in dienst had.

Deze toestellen werden voorafgegaan door een Brits-Amerikaans luchtdetachement dat was uitgerust met stoorzenders om het Duitse radar-waarschuwingssysteem onbruikbaar te maken.

Nog eens vijftig RAF-bommenwerpers stegen in het begin van de nacht op, met de opdracht luchtdoelbatterijen, verspreid over heel Nederland, te bombarderen; de uitgekozen doelen lagen over een groot gebied verspreid om daardoor de Duitsers niet door middel van een herkenbaar bombardementspatroon op het idee te brengen dat er bepaalde corridors werden opengebroken. De volgende morgen vroeg bombardeerden honderd RAF-bommenwerpers onder dekking van Spitfires scheeps- en kustluchtdoelgeschut op en voor de kust van Walcheren en Schouwen. Duizend bommenwerpers met jagerescorte, alle behorend tot de Amerikaanse 8e luchtmacht, vielen honderd twaalf luchtdoelstellingen aan. Bij het aanbreken van de dag hing er op geringe hoogte een dichte mist, die echter met het klimmen van de zon gaandeweg oploste. Om negen uur was het helder. Om kwart voor tien die zondagmorgen, de 17e september, kwam het eerste van de lange reeks transportvliegtuigen van de startbaan los en in een wijde boog klom het naar kruishoogte. Het was een Stirlingbommenwerper. Weldra stegen er meer toestellen op en vormde zich een formatie. Binnen, in de schemerige rompen, bevond zich de 21e zelfstandige parachutistencompagnie van de Britse 1e luchtlandingsdivisie.

Press Association

DE DUITSE MILITAIRE PLANNEN

VERRASSING IN HET KWADRAAT

C. BAUER

Ullstein

Een bespreking bij Arnhem tussen (v.l.n.r.) veldmaarschalk Model, de generaals Student en Bittrich, majoor Knaust en generaal Harmel.

Omstreeks half september had *Generalfeldmarschall* Walter Model het zwaartepunt van de verdediging tegen een hernieuwde geallieerde opmars bepaald ten zuiden van de Nederlandse grote rivieren. Dat gevechtsterrein (zuidelijk van de lijn Brielle-Dordrecht-Nijmegen) werd bij Models order van 16 september 1944 in twee sectoren gedeeld. De westelijke sector, Zeeland en West-Brabant, was het gebied van het 15e leger van generaal Gustav Adolf von Zangen. In de oostelijke sector, waar het zwaartepunt van het geallieerde offensief verwacht kon worden, lag het pas gevormde 1e parachutistenleger van *Generaloberst* Kurt Student.

Ten noorden van de grote rivieren bleef het bevel in handen van de *General der Flieger* Friedrich Christiansen, die sinds 1940 optrad als een soort territoriaal bevelhebber van de Duitse troepen in het bezette Nederland. In die functie stond hij rechtstreeks onder het *Oberkommando der Wehrmacht* in Berlijn. Mocht het ooit tot gevechten komen, dan zou Christiansen voor de tactische operaties echter onder de bevelen van Model staan, hetgeen voor Model nauwelijks een geruststellende gedachte zal zijn geweest, gezien Christiansens schamele militaire kwaliteiten.

Maar niet alleen dat Christiansen als frontgeneraal ondenkbaar was, de gevechtswaarde van 'zijn troepen' (om met voorbijzien van de gecompliceerde bevelsbevoegdheden alle Duitse troepen ten noorden van de grote rivieren maar even zo aan te duiden) was medio september in vele gevallen zeer laag.

Om te beginnen was daar de divisie-Von Tettau, die onder deze naam in sommige gevechtsrapporten voorkomt, maar die helemaal geen divisie was. Ze was ontstaan, doordat Christiansen in de eerste helft van september aan de bruggen en veren van de grote rivieren detachementen plaatste om de volkomen gedesorganiseerde, op de rand van desertie balancerende groepjes militairen op te

vangen die voor de geallieerden uit naar het noorden vluchtten. Ze moesten opgevangen worden en opnieuw onder militaire tucht gebracht. Dit langs de noordelijke oevers van de grote rivieren geplaatste opvangscherm stond onder bevel van *Generalleutnant* Hans von Tettau.
De oogst van het opvangscherm had nauwelijks militaire waarde. Het opvangscherm zelf daarentegen wél. De westelijke sector werd bezet door een SS-onderofficiersschool onder bevel van een *Oberst* Lippert. Zijn manschappen waren jong en goed geoefend; velen hadden reeds aan het oostelijk front gevochten. De oostelijke sector van Von Tettaus scherm werd bezet door twee compagnieën van een SS-depotbataljon onder bevel van *SS-Sturmbannführer* Sepp Krafft. Dit bataljon-Krafft (totale sterkte ruim 250 man) is door sommige auteurs in het verdere verloop der gebeurtenissen een te grote rol toegekend. Zo vermeldt Chester Wilmot in '*The struggle for Europe*' dat de twee compagnieën op 16 september van de Nederlandse kust naar Oosterbeek werden gestuurd. In sommige theorieën wordt die overplaatsing op dat tijdstip (één dag voor de luchtlandingen) aangevoerd als een bewijs voor verraad. Het bataljon-Krafft werd echter volgens het door Krafft persoonlijk opgestelde *Gefechtsbericht* naar Oosterbeek overgeplaatst in de nacht van 3 op 4 september.
Van twijfelachtige kwaliteit waren enkele depotbataljons van de Hermann Goeringdivisie, bestaande uit fanatieke, maar slechts gedeeltelijk geoefende en zeer jeugdige soldaten. Van nog geringere waarde was een Nederlands SS-bataljon, dat onder commando van een Duitse SS-officier de bewaking verzorgde van het kamp Amersfoort.
Waren dit (en nog enkele andere eenheden van geringe gevechtswaarde) op 17 september 1944 de enige tegenstanders van de Britse luchtlandingstroepen geweest — de slag bij Arnhem (en de oorlog) zou vermoedelijk een ander verloop hebben gehad.
Maar op 7 september waren in Gelderland de restanten van twee Duitse pantserdivisies aangekomen.

Bundesarchiv, Koblenz

'General der Flieger' Friedrich Christiansen (links) bezichtigt als bevelhebber in Nederland een deel van de 'Atlantikwall'.

Het 2e SS-pantserkorps behoorde begin 1944 tot de keurtroepen van het Duitse leger. Het bestond uit de 9e en 10e SS-pantserdivisie. Na eerst aan het oostelijk front te hebben gevochten kreeg het korps begin juni bevel zich gereed te maken voor vertrek naar het westelijk front. Eind juni kwam het bij Caen voor het eerst in actie. Ruim anderhalve maand vocht het korps in Normandië, ononderbroken en zonder aanvullingen. Op 22 augustus kregen beide gehavende divisies bevel zich over de Seine in veiligheid te brengen.
Opgejaagd door de Engelse en Amerikaanse legers, arriveerden de twee gedecimeerde divisies tenslotte in Nederland. Op 4 september werd de 9e SS-pantserdivisie, die de naam 'Hohenstaufen' droeg, in Sittard gesignaleerd. Op 7 september begon de Hohenstaufendivisie haar mars naar het aangewezen legeringsgebied: de Veluwe. Ook de 10e SS-pantserdivisie, de 'Frundsberg', trok via Nijmegen en Arnhem naar de Achterhoek.
Het rapport van waarnemend divisiecommandant Harzer over de bewegingen van de Hohenstaufendivisie klopt nauwkeurig met het oorlogsdagboek van veldmaarschalk Model. Volgens dit dagboek gaf Model op 3 september om 22.15 uur bevel de Hohenstaufen- en Frundsbergdivisie naar het noorden, naar Nederland te sturen. Dit bevel bereikte korpscommandant Bittrich op 4 september; hij rapporteert dat hij op die datum bevel kreeg beide divisies voor aanvulling en reorganisatie naar het gebied Arnhem-Apeldoorn te sturen. Models dagboek vermeldt op 5 september om 12.30 nog een order voor Bittrich om met de staf van het 2e SS-pantserkorps beide divisies naar Nederland te volgen. Evenals bij de bewegingen van het eerder genoemde bataljon-Krafft zijn ook hier de data van belang. Meer nog dan in het geval van het bataljon-Krafft is de aanwezigheid van de Hohenstaufendivisie op de Veluwe aangevoerd als bewijs voor verraad. Maar tot een geallieer-

de luchtlandingsoperatie van *beperkte* omvang in het gebied Nijmegen-Arnhem werd voor de eerste keer pas besloten op 5 september. Die operatie werd enkele dagen later afgelast. Pas op 10 september volgde het besluit inzake *Market Garden*. Maar reeds op 3 september zond Model beide pantserdivisies naar de Veluwe en de Achterhoek.
Ook het verdere verslag van Harzer laat geen twijfel bestaan over de bedoelingen van de Duitse legerleiding met de Hohenstaufendivisie. Verre van het in stelling brengen van een pantserdivisie tegen een verwachte luchtlanding (zoals in naoorlogse publikaties is gesuggereerd) werd op 10 september door het Duitse opperbevel besloten dat alleen de

Bundesarchiv, Koblenz

fanteristen, pantserjagers zonder geschut en een Flak-afdeling met vier stukken van 20 mm. Op 13 september begon het treinvervoer van deze restanten van de Hohenstaufendivisie naar Duitsland. Model had bevolen dat deze, zolang ze nog niet naar Duitsland waren afgevoerd, georganiseerd moesten worden als alarmeenheden, die in actie zouden kunnen komen bij een opstand van de burgerbevolking of in het geval van luchtlandingen.
Models ene order opvolgend en een andere ontduikend, had Harzer van een aantal gepantserde voertuigen van zijn verkenningsafdeling de rupsbanden laten verwijderen en gedeeltelijk ook de bewapening. 'Deze voertuigen', verklaart Harzer achteraf, 'waren

Bundesarchiv, Koblenz

'Generaloberst der Flieger' Kurt Student, opperbevelhebber van de 'Fallschirmjäger', inspecteerde in mei 1944 zijn eenheden parachutisten. In september zou hij het 1e parachutistenleger gaan commanderen.

Boven: de waarnemend divisiecommandant van de Hohenstaufendivisie 'Obersturmbannführer' Walter Harzer, die een nauwkeurig verslag bijhield van de Duitse acties bij Arnhem.

Rechts: Christiaan Lindemans, bijgenaamd King Kong, vond bij de Duitsers nauwelijks gehoor, toen hij de 'Abwehr' meldde dat een geallieerde luchtlanding op stapel stond en dat een aanval op Eindhoven ophanden was.

Frundsbergdivisie in de Achterhoek opnieuw op sterkte zou worden gebracht en dat de Hohenstaufendivisie in Duitsland geheel opnieuw zou worden geformeerd. Model gaf daarop bevel dat de Hohenstaufendivisie alle nog gevechtswaardige eenheden, wapens en voertuigen aan de Frundsbergdivisie zou overdragen. Na de uitvoering van deze order bestond er eigenlijk geen Hohenstaufendivisie meer, alleen nog een aantal kernen van onderdelen, verspreid over de driehoek Apeldoorn-Arnhem-Zutphen. Totale sterkte — volgens Harzers schatting — 2500 man, bestaande uit verbindingsafdelingen, pioniers, militaire politie, hospitaalsoldaten, personeel der staven, pantsergrenadiers zonder zware wapens, inaan de staf van het korps (Bittrich) als niet-gevechtswaardig opgegeven teneinde ze niet aan de 10e SS-pantserdivisie te hoeven overdragen.' Een voorzorgsmaatregel om de laatste resten van zijn divisie niet al te weerloos te maken.
Het totale beeld in de dagen onmiddellijk voorafgaand aan de geallieerde luchtlandingen wijst erop dat de Duitsers geen gevechtshandelingen verwachtten in het gebied ten noorden van de grote rivieren. Behalve aan het in alle rust onttakelen van de Hohenstaufendivisie wordt dat bijvoorbeeld ook gedemonstreerd aan het feit dat Model, in de eerste helft van september eveneens wegtrekkend voor de uit het zuiden oprukkende

geallieerden, tenslotte zijn hoofdkwartier vestigde in het Oosterbeekse hotel 'De Tafelberg.' Model sprak zijn gedachten over een mogelijke geallieerde luchtlanding ook uit, toen hij op 15 september bezoek kreeg van de SS-generaal Hanns Albin Rauter, de hoogste chef van de SS en het Duitse politieapparaat in Nederland. Rauter kwam zich, op een order uit Berlijn, onder de bevelen stellen van de veldmaarschalk, toen deze laatste binnen Rauters Nederlandse bevelsgebied arriveerde. Model voelde zich (rapporteert Rauter na de oorlog) in Oosterbeek betrekkelijk veilig; drie brede rivieren scheidden zijn hoofdkwartier van het elk moment te verwachten nieuwe geallieerde offensief. Op Rauters suggestie dat de geallieerden parachutisten zouden kunnen gebruiken om een rivierovergang te forceren, antwoordde Model dat dit uitgesloten was. Hij voerde onder meer aan dat er voor de geallieerden geen dringende noodzaak bestond hun kostbare luchtlandingstroepen hier te gebruiken en dat Montgomery een voorzichtig man was, die zich niet zou lenen voor dolle avonturen. De geallieerden gaan hun parachutisten pas weer gebruiken, profeteerde Model tegenover Rauter, als ze de Rijn bij Düsseldorf hebben bereikt. Rauters lezing van Models opvattingen wordt overigens gedekt door een gelijkluidende aantekening van 14 september, in het oorlogsdagboek van legergroep B.

Men vindt die gedachte aan Duitse zijde overigens steeds terug: het geallieerde offensief kan elk moment worden hervat; het zwaartepunt zal liggen in de richting van de Rijn in Duitsland; waarschijnlijk zullen de geallieerden hun luchtlandingstroepen gebruiken om een bruggehoofd aan de overzijde van de Rijn te forceren.

Het was mede daarom dat de Nederlandse avonturier Christiaan Lindemans, bijgenaamd King Kong, weinig belangstelling en nauwelijks geloof vond, toen hij zich op de avond van 15 september bij de Duitse *Abwehr* (contraspionage) in Driebergen meldde met de mededeling dat het Britse leger op het punt stond een aanval op Eindhoven te doen en dat tevens luchtlandingstroepen in Nederland in actie zouden komen.

De in naoorlogse jaren als 'spion' sterk overschatte en geromantiseerde Lindemans had een dubieuze carrière in het verzet achter de rug, toen hij in maart 1944 bij de *Abwehr* in Brussel zijn diensten kwam aanbieden. Een van zijn motieven zou zijn geweest dat hij de *Abwehr* zijn kennis aanbood in ruil voor de vrijheid van zijn als verzetsman gearresteerde en ter dood veroordeelde broer. In de daaropvolgende maanden speelde hij het spel van de agent-provocateur, wat verscheidene verzetsmensen het leven kostte. Het leverde Lindemans goed geld op, waarmee hij zich zijn vroegere levensstijl handhavend, royaal drank en vrouwen verschafte. Toen begin september 1944 de *Abwehr* Brussel moest verlaten, kreeg Lindemans opdracht te blijven. Via zijn relaties met het Belgische verzet moest hij proberen door te dringen tot Engelse of Canadese legereenheden. Dat was niet zo moeilijk. Als Nederlandse 'illegaal' werd hij op 15 september door de linies naar Eindhoven gestuurd met enkele boodschappen voor het verzet aldaar. Die boodschappen hielden nauw verband met het feit dat (als alles goed ging) Eindhoven over enkele dagen door de oprukkende Engelsen bevrijd zou worden.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

KING KONG GEVANGEN

'Godverdomme!', brulde ik. 'Het wordt hoog tijd dat jullie je realiseren dat, wanneer ik zeg dat een man verdacht is, ik dat ook meen. En wat doen de heren? Ze sturen hem rechtstreeks achter de vijandelijke linies met de meest vitale berichten van de oorlog!'

'Wat bedoelt u?', stamelde iemand.

'Lindemans — King Kong. Twee van jullie gaan hem arresteren op kasteel Wittouck.

'Lindemans arresteren? U bent niet wijs! Tjé, met zijn blote handen kan hij een paar mannen als lappenpoppen neerslaan. Overigens is hij altijd tot de tanden bewapend. Het zou je reinste zelfmoord zijn.'

Een van de oudere officieren zei: 'Hoe dan ook, Pinto, op grond waarvan wilt u Lindemans arresteren?'

Snel gaf ik hem mijn redenen. Iets in mijn houding moet hen overtuigd hebben van mijn oprechtheid. Maar nog steeds was daar het probleem van de uitvoering van de arrestatie, zonder dat het leven van mijn mannen in gevaar kwam. En opeens kwam de oplossing in een flits.

'Ik weet het', riep ik uit. 'Twee van jullie — jij en jij — gaan naar kasteel Wittouck om Lindemans te interviewen. Vertel hem maar dat hij een onderscheiding zal krijgen voor zijn dappere diensten. Dat zal zijn ego wel goeddoen. Haal hem over zijn wapens af te doen, een schoon overhemd aan te trekken en zijn haar te kammen. Intussen zal ik per telex een boodschap naar SHAEF sturen en vragen om tien man van de militaire politie, die naar het kasteel gestuurd moeten worden.

Als Lindemans de kamer binnenkomt, zullen zij hem overmeesteren en hem arresteren. Begrepen?'

(...) Dat was het plan, en het werkte. Als een pauw voor zijn 'erewacht' uitstappend kwam King Kong naar voren om zijn beloning in ontvangst te nemen. Die kwam in de gedaante van tien man van de militaire politie, die hem overmeesterden en hem na een kort gevecht vastbonden. Er waren in Holland geen handboeien wijd genoeg om zijn machtige polsen te omvatten. Daarom werden zijn armen gebonden met een sterk touw.

(Uit: 'Spy Catcher', door Oreste Pinto — London 1952)

Lindemans reisde echter eerst naar de *Abwehr* in Driebergen, waar hij meldde wat hij wist: de Engelsen rukken op naar Eindhoven; ze zullen parachutisten afwerpen. Wat hij nog meer vertelde, is niet geheel duidelijk. Van luchtlandingen bij Nijmegen en Arnhem wist hij binnen het kader van zijn opdracht niets. Aan de geallieerde zijde van het front, waar alle voorbereidingen wezen op een spoedig losbarsten van een massaal offensief, liepen de wildste geruchten. Iedereen, zowel burgers als militairen, fantaseerde over richting en doel van het komende offensief. In dat verband kunnen talloze plaatsnamen genoemd zijn — ook Nijmegen en Arnhem. Of Lindemans, een opsomming gevend van de vele geruchten, ook Arnhem en Nijmegen genoemd heeft? Volstrekte zekerheid daaromtrent is niet te geven. Over de invloed van Lindemans' verraad (welke omvang dat ook gehad mag hebben) op het verdere verloop der gebeurtenissen bestaat wél zekerheid. Die invloed is nihil geweest. Om te beginnen is uit naoorlogse getuigenverklaringen komen vast te staan dat de dienstdoende *Abwehr*-majoor in Driebergen de labiele figuur van Lindemans, een bluffer en grootspreker, niet vertrouwde. Dat er een offensief ophanden was, wist de *Abwehr* toch wel. Dat de geallieerden parachutisten zouden gebruiken om Eindhoven te veroveren, achtte hij onwaarschijnlijk. Het plichtmatige rapport van de majoor over het bezoek van Lindemans bereikte de chef van de *Abwehr* in Nederland, Giskes, door communicatiemoeilijkheden pas weken later. De operaties bij Arnhem waren toen al beëindigd. En volgens Giskes werd in die melding met geen woord gesproken over Arnhem.

Maar ook los daarvan: geen enkele Duitse commandant, op welke post ook, was tevoren op de hoogte van de luchtlandingen op 17 september.

Veldmaarschalk Model moest immers op 17 september uit zijn Oosterbeekse hoofdkwartier vluchten en van Harzer, commandant van de gedecimeerde Hohenstaufendivisie, die echter op 17 september een belangrijke rol zou spelen, is de uitspraak: 'Ik kan de verzekering geven dat geen Nederlander iets ten voordele van de Duitse legerleiding verraden heeft.'

Met betrekking tot *Market Garden* wordt in latere verklaringen de uitdrukking 'verrassing' of 'volslagen verrassing' ook gebruikt door Bittrich (commandant van het 2e SS-pantserkorps), Rauter (chef van de *Sicherheitspolizei* in Nederland), Student (bevelhebber van het 1e parachutistenleger), von Wühlisch (stafchef van Christiansen) en Reinhardt (commandant van de in Brabant gelegerde Duitse 88e divisie). Die '*Überraschung*' wordt bovendien uitgesproken in de officiële oorlogsdagboeken van de Duitse opperbevelhebber in het westen, Von Rundstedt, en van het *Oberkommando der Wehrmacht*.

Midden september verwachtten de Duitsers elk moment de nieuwe geallieerde aanval. Dat daarbij gebruik zou worden gemaakt van luchtlandingstroepen, werd ook waarschijnlijk geacht. Dat de richting van die aanval noord zou zijn, over de Nederlandse grote rivieren — dát verwachtte aan Duitse zijde niemand.

17 SEPTEMBER 1944

NOOIT OP ZONDAG

DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

Popperphoto

In de middag van de 17e september landen de eerste Britse zweefvliegtuigen en parachutisen in het gebied tussen Wolfheze en Heelsum. De slag om Arnhem is begonnen.

'... Dat er grote gebeurtenissen op til zijn, kan ik u verzekeren', vertelde correspondent Robert Kiek op zaterdag 16 september vanuit Brussel in de avonduitzending van Radio Oranje. 'Een grote slag kan nu zeer spoedig worden verwacht. Hoe en waar, dat zijn nu juist de vragen die de Duitsers zich stellen. Uit alles blijkt dat hun stafwerk op het ogenblik overeenkomt met een kruiswoordpuzzel waarvan ze de verticale en horizontale opgaven zijn kwijtgeraakt. De Duitse dispositie zijn chaotisch. Dat feit is van het grootste belang, want daardoor zullen de geallieerden in de komende dagen sneller hun grote stoot kunnen doordrukken en nog sneller Nederland kunnen bevrijden.' Aanzienlijk gematigder van toon was in diezelfde uitzending het weekoverzicht: hierin werden de luisteraars gewaarschuwd dat het goede nieuws van de afgelopen dagen hen niet blind mocht maken voor de zich steeds duidelijker aftekenende werkelijkheid: 'De Duitschers zijn vastberaden Noordwest-Duitschland te verdedigen in Nederland. Zij willen de Duitsche grens van Emmerik tot Emden verdedigen bij en op de linie van onze groote rivieren: Maas, Waal en Rijn. Zij willen de geallieerden het gebruik ontzeggen van de havens Antwerpen en Rotterdam. Zij willen Nederland benoorden de rivieren maken tot noordwestelijk bastion van de Vesting Duitschland.'

Het was, achteraf bezien zeker, een welhaast profetische uitzending. Maar wie van de Nederlanders in bezet gebied, die clandestien naar de verboden zender hadden geluisterd, zal er bij het ontwaken op zondag 17 september nog aan gedacht hebben? Misschien heeft een enkeling van hen die ochtend gegniffeld bij het lezen van de NSB-krant, 'Het Nationale Dagblad', waarin commentaar werd geleverd op het 'uit tactische overwegingen prijsgeven' door de Duitsers van de stad Maastricht.

De 14e september behoorde 'voor elken waar-

achtigen Nederlander een dag van rouw te zijn', aldus het blad.
De meeste Nederlanders, 'waarachtig' of niet (het hing er maar vanaf van welke kant men het bekeek), hadden die zonnige zondagmorgen in de nazomer van 1944 wel wat anders aan hun hoofd.
De Arnhemmers bijvoorbeeld. In de nacht van vrijdag op zaterdag was een aanslag met springstof gepleegd op een van de spoorwegviaducten in de stad en de Duitsers hadden harde represaillemaatregelen aangekondigd: als vóór zondagmorgen 12 uur de daders niet waren gevonden, zou een aantal willekeurige burgers worden opgepakt en doodgeschoten. Op last van de Duitsers had waarnemend burgemeester Liera, een NSB'er die óók niet kon weten dat zijn ambtelijke dagen geteld waren, het onheilsbericht laten plaatsen in de 'Arnhemsche Courant' van zaterdag, het laatste nummer dat tijdens de oorlog zou verschijnen. Veel Arnhemmers trokken hun conclusies en doken onder, en toen op zondagmorgen ds. Joh. Gerritsen in de Eusebiuskerk preekte over psalm 91 ('Gij behoeft niet te vrezen …'), waren er verscheidene plaatsen leeg.
Om 12 uur hadden de spoorwegsaboteurs, leden van een Arnhemse verzetsgroep, zich niet gemeld. Intussen was echter een situatie ontstaan waarin de Duitsers moeilijk nog hun bedreigingen konden waarmaken. Kort voor het middaguur hadden formaties Mosquito's, die eerder al dorpen in de omgeving (onder andere Wolfheze) bombardeerden, gedurende ongeveer een kwartier aanvallen uitgevoerd op doelen in de stad. De schade aan een aantal kazernes was aanzienlijk, één ervan (in het centrum) brandde geheel uit, maar ook woonwijken werden getroffen en onder de burgerbevolking waren doden en gewonden gevallen. Toen het tumult van de aanval was verstomd en de laatste vliegtuigen uit het gezicht waren verdwenen, klonk niet het langgerekte 'veilig'-signaal van de luchtalarmsirenes — onbedoelde symboliek, die de onthutst uit hun kelders te voorschijn komende burgers, de koorstachtig werkende rodekruishelpers en de brandweerlieden volledig moet zijn ontgaan.
Op datzelfde ogenblik, terwijl op nog verscheidene andere plaatsen in Nederland rook- en stofwolken de bominslagen van de geallieerde luchtmacht markeerden, waren de bevrijders hun doelgebieden dicht genaderd. Ruim tweeduizend transport- en zweefvliegtuigen, volgepakt met Amerikaanse en Britse luchtlandingstroepen en hun materieel, waren die ochtend opgestegen van tweeëntwintig vliegvelden in Zuid- en Oost-Engeland. Operatie-*Market*, de grootste luchtlandingsoperatie uit de krijgsgeschiedenis, was begonnen. De Engelse bevolking, die inmiddels veel gewend was, had met verbazing de gigantische luchtarmada zien vertrekken. Het was de zondag waarop de *Battle of Britain* van vier jaar geleden werd herdacht met plechtigheden en speciale kerkdiensten, en menigeen zal zich even hebben afgevraagd of die eindeloze stroom voortdreunende vliegtuigen misschien een bekwaam geregisseerde demonstratie van de RAF was. Maar al gauw had men begrepen dat het hier om een werkelijke actie en niet om een spectaculaire manoeuvre ging. In de straten waren omhoogturende mensen samengedromd, er waren verkeersopstoppingen geweest en in de Engelse havens hadden scheepstoeters geloeid, bij wijze van afscheidsgroet voor de achter de horizon verdwijnende formaties. Het was, aldus de 'Daily Mail', 'de rumoerigste dag sinds *D-day*'.
Walter Harzer, waarnemend commandant van de 9e SS-pantserdivisie Hohenstaufen, herinnerde zich na de oorlog de 17e september als 'een zonnige dag, een dag vol vredige zondagsrust'. Na de uitputtende gevechten in Frankrijk en de chaotische terugtocht die erop volgde, moet de rust die hem nu op de Veluwe gegund werd hem bijna als een idylle zijn voorgekomen die door de ongewoon actieve geallieerde luchtmacht nauwelijks kon worden verstoord. Samen met twee officieren was hij die ochtend van Beekbergen, waar zijn stafkwartier was, per auto naar Hoenderlo gereden om er het ridderkruis van het IJzeren Kruis uit te reiken aan de commandant van de verkenningsafdeling van de Hohenstaufendivisie, als beloning voor diens verdiensten tijdens de afgelopen weken. Het was een sobere plechtigheid: de hele troep, ongeveer vijfhonderd man, stond aangetreden, geflankeerd door enige pantservoertuigen: het ontbreken van passende muziek werd duidelijk betreurd, maar misschien enigszins goedgemaakt door de gloedvolle toespraak waarin Harzer de dapperheid van de verkenningsafdeling en haar geridderde commandant in den brede prees. Na afloop wachtte een lunch: 'Terwijl de afdeling inrukte en de officieren met mij naar het officiersverblijf gingen om de maaltijd te gebruiken, zagen wij de eerste Britse valschermen boven Arnhem in de lucht. Daaruit was echter nog niet af te leiden dat het hier om een operatie op grote schaal ging. In alle rust gingen wij aan tafel.'
Het was etenstijd. De *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden*, Christiansen, en zijn chefstaf, luitenant-generaal von Wühlisch, nuttigden het middagmaal in een restaurant te Crailo, vlak bij Hilversum, toen hun aandacht werd getrokken door grote formaties vliegtuigen die in oostelijke richting overvlogen. Er was weinig fantasie voor nodig om te beseffen wat dit zou kunnen betekenen en de heren lieten dan ook hun eten staan om ijlings terug te gaan naar hun Hilversumse stafbunker, waar al gauw de telefoon roodgloeiend stond. Von Wühlisch kon prompt een gesprek aannemen uit Den Haag, van zijn aartsvijand Rauter, die juist uit *Luftwaffe*-meldingen had opgemaakt dat een geallieerde luchtlanding ophanden was. Rauter had eerst zijn hoogste chef, Himmler, opgebeld, die moet hebben gezegd: 'Hou je taai, Rauter!'. Von Wühlisch reageerde heel

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Onmiddellijk na de landing beginnen de Britten met het uitladen van het materieel. Het is voor het merendeel licht; er is niet gerekend op zware pantsertegenstand.

OPPERBEVEL VAN DE GEALLIEERDE EXPEDITIE LEGERS

NEDERLANDERS

Tot de bevolking van het Zuidelijk deel van Nederland, ten Zuiden van de Lek en de Rijn:

Het oogenblik waarop gij zoolang hebt gewacht is gekomen.

Uw moed en discipline, hebben sedert de eerste landingen in Normandie al hoogstbelangrijke vruchten afgeworpen en wij rekenen nu op U voor een laatste, uiterste, krachtsinspanning. Nu de Geallieerde legers op Uw grondgebied staan en bij hun operaties ook door Nederlandsche commando - troepen worden gesteund, zijn Uw volledige bijstand en gehoorzaamheid aan de bevelen van de Opperbevelhebber onmisbaar voor de spoedige bevrijding van Nederland.

Tot de Nederlandsche strijdkrachten van het verzet in het gebied ten Zuiden van de Lek en de Rijn:

1. **Voert uw operaties tegen de vijand uit geheel in overeenstemming met het oorlogsrecht. Als de vijand zich tegen Uw strijdmacht aan buitensporige handelingen te buiten gaat, verzamelt dan alle beschikbare gegevens omtrent de schuldigen, vooral hun namen en indeeling, opdat zij door de Geallieerden gestraft kunnen worden.**

2. **Volgt nauwkeurig de bevelen uit die ge van Uw leider, Prins Bernard, of Uw plaatselijke bevelhebbers ontvangt. Gaat U niet te buiten aan ongeorganiseerde uitbarstingen van geweld. Vermijdt voor zoover mogelijk alle gevechtshandelingen tegen sterkere vijandelijke afdeelingen.**

3. **Het is van nu af aan Uw taak fabrieken, mijnen en andere industrieele installaties te beschermen en niet meer om sabotage te plegen. Vooral moet ge ook**

ZH.2

Boven: kort voor de luchtlandingstroepen de acties op de grond zullen beginnen, komen boven bezet Nederland honderdduizenden van deze geallieerde strooibiljetten neer.

Rechtsboven: terwijl in de lucht boven Brabant nog zweef- en transportvliegtuigen rondcirkelen, begeven de Amerikaanse parachutisten zich naar hun verzamelplaatsen.

wat koeler: sarcastisch wenste hij de SS-bevelhebber veel succes met diens reeds genomen maatregelen en verklaarde weinig heil te zien in het inzetten van zijn eigen schamele reserves. Het was toen kwart over één. Christiansen zelf, hoewel ook van mening dat met het beschikbare samenraapsel aan troepen niet veel uit te richten was, voelde er echter weinig voor zijn bevoegdheden van territoriaal bevelhebber zo maar prijs te geven en het initiatief geheel aan de SS te laten. Hij belde daarom naar Oosterbeek, naar het hoofdkwartier van Model, onder wiens operationele bevelen hij zou komen te staan, zodra Nederland frontgebied werd. De reactie op dit telefoontje was uiterst kort en veelzeggend; een stafofficier schreeuwde opgewonden in de hoorn: 'We gaan hier vandaan!' Voor Christiansen, die verder geen verbinding meer kon krijgen, was het een aanwijzing dat in Oosterbeek paniek heerste en dat daar dus blijkbaar een geallieerde actie was begonnen. Dat klopte.

Model had op het punt gestaan in hotel 'De Tafelberg' de opgediende lunch te gaan gebruiken, toen de eerste formaties van de geallieerde luchtarmada overvlogen en slechts enkele kilometers westwaarts dalende parachutisten (de Britse 21e zelfstandige parachutistencompagnie, die tot taak had de landingsterreinen te markeren) werden waargenomen. Onmiddellijk gaf de verblufte maarschalk bevel op te breken en het hoofdkwartier te ontruimen; hij graaide snel wat persoonlijke bezittingen bijeen, terwijl buiten zijn chauffeur nerveus claxonneerde en stafofficieren in opperste verwarring orders en tegenorders uitdeelden. Even later reed de bevelhebber van de *Heeresgruppe B*, die zich nog geen uur tevoren zo veilig had gewaand achter de grote rivieren, maar nu met een weerbarstig openspringend koffertje moest vluchten, in roekeloze vaart naar Arnhem. Daar bezocht hij snel de *Feldkommandant*, generaal Kussin, die hij opdroeg rapport van de gebeurtenissen uit te brengen aan Hitlers hoofdkwartier, en vervolgens zette hij zijn rit in ijltempo voort naar Doetinchem om er de commandant van het 2e SS-pantserkorps, Bittrich, de nodige bevelen te geven. Ook Kussin verliet de Arnhemse *Feldkommandantur* voor een persoonlijke verkenning, richting Wolfheze; het werd zijn laatste autorit.

Bijna honderd kilometer zuidelijker, bij Neerpelt, zat de commandant van het Britse 30e legerkorps, luitenant-generaal Horrocks, sinds 11 uur op het platte dak van een fabriek langs de zuidoever van het Maas-Scheldekanaal. Vóór hem lag het bescheiden bruggehoofd dat de *Irish Guards* een week eerder hadden gevormd; achter hem stond zijn strijdmacht gereed om op het eerste bericht van de luchtlandingen aan het onderdeel *Garden* van de operatie te beginnen en naar het noorden uit te breken. Het was behaaglijk warm op dat dak, maar Horrocks was niet in de stemming om van de nazomerzon te genieten. De vorige dag had hij in Leopoldsburg aan zijn officieren de laatste orders gegeven en hij had opgewekt gezegd: 'Hier komt een verhaal om aan je kleinkinderen te vertellen', maar nu maakte hij zich geen illusies: het was duidelijk dat de Duitsers hevige tegenstand zouden bieden, inlichtingenrapporten wezen op aanzienlijke versterkingen langs de Belgisch-Nederlandse grens. Bovendien, schreef hij na de oorlog, zat het hem dwars dat *Market Garden* op een zondag begon: tot nog toe was iedere operatie die op een zondag was begonnen en waarin hij een aandeel had gehad, maar matig geslaagd geweest. Tegen 1 uur werd hij in zijn bespiegelingen gestoord door het bericht dat de luchtlandingsdivisies onderweg waren en al gauw kon hij met eigen ogen de transport- en zweefvliegtuigen zien overtrekken die de Amerikaanse 101e divisie naar haar landingsterreinen bij Son, Sint Oedenrode en Veghel moesten brengen en hiertoe een tamelijk veilige route over bevrijd België toegewezen hadden gekregen. Onmiddellijk gaf Horrocks bevel: '*Zero hour 1435 hours*'. Stipt om 2 uur opende zijn artillerie (350 stukken geschut) het vuur ter inleiding en ondersteuning van de aanval die even stipt om vijf over halfdrie begon, maar, ondanks krachtdadige begeleiding van Typhoongevechtsvliegtuigen, vrijwel direct werd vertraagd door de inderdaad geduchte Duitse tegenstand. De opzet was dat de pantservoorhoede van het 30e korps nog diezelfde dag bij Eindhoven contact zou maken met de Amerikaanse luchtlandingstroepen; verder dan Valkenswaard zouden Horrocks' tanks op 17 september echter niet komen.

De formaties, bestemd voor de sectoren Nijmegen en Arnhem, vlogen via een meer noordelijke route, over Zeeland en Noord-Brabant. De Duitse parachutistengeneraal Kurt Student, staande op het balkon van zijn hoofdkwartier

te Vught, zag ze komen en verzuchtte jaloers: 'O, wat had ik graag eens zo'n geweldige hoeveelheid materiaal tot mijn beschikking gehad!' Dat het hier om een enorme luchtlandingsoperatie ging, was voor iemand met Students ervaring niet moeilijk te onderkennen. Over de omvang van de actie was hij binnen enkele uren vrij nauwkeurig ingelicht, dank zij het feit dat uitgezonden verkenningspatrouilles in een neergestort zweefvliegtuig op het lichaam van een gesneuvelde Amerikaanse officier de complete plannen hadden gevonden. Student kon zijn maatregelen nemen. Voor hij definitieve orders gaf aan zijn *Fallschirmarmee*, probeerde hij nog telefonisch contact met Model te krijgen. De hoorn werd echter niet meer opgenomen.

Intussen hadden talloze Brabanders en Geldersen een schouwspel gezien dat ze hun leven lang niet meer zouden vergeten: de duizenden vliegtuigen van allerlei soort, ongewoon laag overkomend, en plotseling de bonte warreling van parachutes en het logge dalen van de losgekoppelde *gliders* — en dat alles vrijwel ongestoord, alsof het een goedgeorganiseerde demonstratie was, die niets te maken had met de gruwelijke oorlog waarvan het tafereel deel uitmaakte. Zo begon dus de bevrijding, Robert Kiek had gelijk gehad: er waren grote gebeurtenissen op til!

De Amerikaanse 101e luchtlandingsdivisie onder generaal Maxwell Taylor landde kort na 1 uur op terreinen bij Son, Sint Oedenrode en Veghel. Verliezen werden hierbij nauwelijks geleden, en een uur nadat de zweefvliegtuigen waren uitgeladen en de parachutisten zich hadden verzameld, konden de regimenten aan de uitvoering van hun taak beginnen: verovering van de bruggen over de waterwegen tussen Eindhoven en Uden. Bij Sint Oedenrode en Veghel slaagde de opzet volledig; de plaatsen werden bevrijd en de oeververbindingen vielen onbeschadigd in Amerikaanse handen, nadat de Duitsers in paniek waren gevlucht. Minder gelukkig waren de parachutisten van het 506e regiment, dat het dichtst ten noorden van Eindhoven was geland; toen zij de brug over het Wilhelminakanaal in Son op ongeveer tweehonderd meter waren genaderd, hadden de verraste Duitsers nog juist het benul deze belangrijke verbinding op te blazen; de brokstukken kwamen terecht tussen de in aantocht

U.S. Signal Corps

Rechtsonder: tijdens een verkenning richting Wolfheze viel generaal Kussin, de 'Feldkommandant' van Arnhem, in een Engelse hinderlaag. Het Duitse gezelschap werd gedood.

zijnde Amerikanen. Twee andere bruggen over het kanaal bleken reeds enkele dagen tevoren onklaar gemaakt te zijn. Dit was een tegenslag — die misschien had kunnen worden voorkomen als de parachutisten in het door hen bevrijde Son niet waren opgehouden door een juichende menigte, maar met behulp van bootjes wisten zij tegen de avond toch een klein bruggehoofd over deze waterhindernis te vormen, terwijl genietroepen koortsachtig aan een noodbrug werkten.

Misschien het meest opzienbarende succes van de dag behaalde een compagnie van het 504e regiment, een onderdeel van generaal Gavins Amerikaanse 82e luchtlandingsdivisie, die al even gemakkelijk op de landingsterreinen

Imperial War Museum

DAAR GAAN ZE

Uit een radioverslag van de Amerikaanse CBS-correspondent Ed Murrow:
'*We vliegen nu boven Holland. Ik loop naar voren, naar de cockpit. We vliegen boven geïnundeerd gebied …*
De piloot zei zo juist: 'De moffen zitten hier waarschijnlijk niet meer, want er wordt niet op ons geschoten.' We vliegen nu al twintig minuten boven Holland, tot dusver zonder verzet te ontmoeten. Beneden zijn onze mannen, bijna snuffelend langs de heggen. Ook hierboven zijn ze aan alle kanten van ons … Dit is pas wat je noemt overwicht in de lucht, dit is formidabel en tegelijk ontroerend.
Daar komt een uitbarsting van het luchtafweergeschut. Daar aan de rechterkant. Het komt van de havenkant en het gaat net voor onze neus langs, maar iets te laag. Er vliegen nu ook lichtkogels door de lucht. Ik denk dat die komen van het kleine dorpje aan het kanaal. Het is een prachtige oranje kleur en over veertig seconden zullen de parachutisten springen. Misschien kunt u de klap horen waarmee ze de verbinding met de vaste lijn in het vliegtuig controleren. Daar gaan ze! Hoort u ze tellen? … Twaalf … dertien … veertien … vijftien … zestien .'. Alle mannen zijn er nu uit. Ik zie hun parachutes zich ontvouwen. Ze zijn vrij … ze drijven langs de kleine windmolen bij de kerk; ze hangen daar zo sierlijk en zien er volkomen vredig uit, als kakipoppen onder groene lampekappen. Ik zie dat ze neerkomen ten noorden van een smalle weg. De hele lucht is nu vol parachutisten. Ze gaan langzaam naar beneden.'

rond Nijmegen was gearriveerd. De compagnie in kwestie had als speciale opdracht de verovering van de zuidelijke oprit van de Maasbrug bij Grave. Behendig wist de compagniescommandant zijn mannen nagenoeg boven op het doel te laten landen en in een kort maar hevig gevecht de Duitse verdedigers te overrompelen; nog diezelfde middag werd contact gemaakt met de Amerikanen die ten noorden van de Maas waren geland en hadden zij deze uiterst belangrijke brug in handen. Tevens hadden Gavins troepen de weg naar Nijmegen geopend door de verovering van nog een brug over het Maas-Waalkanaal bij Heumen. Vervolgens kon Gavin, na eerst nog in het heuvelachtige gebied rond Groesbeek voor oostelijke flankdekking te hebben gezorgd, zijn aandacht wijden aan het voornaamste doel: de grote Waalbrug in Nijmegen. Door enige misverstanden trad vertraging op, hetgeen tot gevolg had dat eerst betrekkelijk laat in de avond een kleine eenheid parachutisten, deels gegidst door Nijmeegse burgers, in het centrum van de stad arriveerde. Hier werd duidelijk dat de Duitsers van hun eerste schrik bekomen waren en tegenmaatregelen hadden genomen. Tegen 10 uur stuitten de Amerikanen, die tot dusverre onopgemerkt waren gebleven, in de omgeving van het Keizer Karelplein op een Duitse colonne voertuigen; spoedig zou blijken dat dit de voorhoede was van de 10e SS-pantserdivisie, die 's middags al door een snel gealarmeerde en koel berekenende generaal Bittrich was uitgestuurd om de Nijmeegse brug te verdedigen. Het was een tantaluskwelling voor Gavin: zijn troepen waren de brug tot op minder dan een halve kilometer genaderd en zij konden er niet bij komen. Wat Gavin nog niet kon weten, was dat intussen in Arnhem, nog geen twintig kilometer noordelijker, een soortgelijke situatie was ontstaan. Het zou ook een schrale troost geweest zijn. Opwekkender was het bericht van de overovering van Grave, waar een dolgelukkige bevolking de binnentrekkende Amerikanen begroette met luid gezang: '*It 's a long way to Tipperary*'. Dat de weg naar Arnhem langer zou zijn, besefte niemand.
Bij Wolfheze en Heelsum waren die middag de landingen van de Britse 1e luchtlandingsdivisie bijna verlopen als een manoeuvre in volle vredestijd. Omstreeks 3 uur 's middags stonden de drie bataljons van de 1e parachutistenbrigade gereed om langs drie verschillende, ver uiteengelegen wegen naar Arnhem op te rukken en er de brug te veroveren. Eén tegenslag had generaal Urquhart reeds

Bundesarchiv, Koblenz

Generaal Willi Bittrich, commandant van het 2e SS-pantserkorps. Door haar onvermoede aanwezigheid in Nederland was deze eenheid de belangrijkste oorzaak voor het mislukken van de Britse operaties bij Arnhem.

moeten verwerken: de zweefvliegtuigen die de voertuigen van zijn snelle verkenningsafdeling vervoerden, waren niet gearriveerd, zodat van een verrassende *coup de main* moest worden afgezien. Een tweede tegenslag deed zich vrij spoedig daarop gevoelen: de meegebrachte radioapparatuur — waarover door deskundigen in de voorafgaande maanden al meermalen was geklaagd — bleek ontoereikend om in het bosrijke gebied de verbindingen tussen de op vrij grote afstand van elkaar opererende bataljons behoorlijk te doen functioneren. De Duitsers waren echter aanvankelijk even verrast als overal elders: de onfortuinlijke *Feldkommandant* Kussin raakte op zijn verkenningsrit verzeild tussen de zo juist gelande parachutisten en vond een roemloos einde op de wegkruising Wolfhezerweg-Utrechtseweg; een overijverige Duitse bataljonscommandant die onmiddellijk op eigen initiatief tussen de Britse hoofdaanvalsroutes (en niet erop!) in stelling was gegaan, kon de opmars nauwelijks vertragen en waande zich al gauw omsingeld; de Engelsen maakten veel gevangenen, die totaal gedemoraliseerd leken. Het was mooi warm zomerweer, de bevolking was enthousiast en de situatie liet zich rooskleuriger aanzien dan men had durven hopen. Toch wist die dag maar één bataljon — het 2e onder luitenant-kolonel John Frost — via de meest zuidelijke route, door Oosterbeek-Laag, in Arnhem door te dringen en 's avonds posities in te nemen rond de noordelijke brugoprit (onderweg had dat bataljon moeten aanzien hoe de spoorbrug bij Oosterbeek nog juist werd opgeblazen). De andere twee parachutistenbataljons stuitten tegen het invallen van de duisternis op zo sterke Duitse tegenstand, dat ze hun opmars moesten staken. Dat was de derde en meest beslissende tegenvaller: het feit dat de bekwame commandant van het 2e SS-pantserkorps, generaal Bittrich, onmiddellijk na het bericht van de Britse landingen en nog voor de komst van Model op zijn hoofdkwartier een aantal uiterst verstandige bevelen had gegeven. Aan Harzer, die zich in Hoenderlo de maaltijd goed had laten smaken, had hij opgedragen met diens 9e SS-pantserdivisie (dat wil zeggen het restant daarvan) verkenningen in westelijke richting uit te voeren en de toegangswegen tot Arnhem af te grendelen; Harzer had onmiddellijk de pantserwagens die hij wijselijk had achtergehouden, bedrijfsklaar gemaakt en was vakkundig aan zijn taak begonnen. Dat Frost nog in Arnhem wist te komen, was in wezen toeval: de zuidelijke route was in eerste instantie aan Harzers aandacht ontsnapt en viel buiten de *Sperrlinie* die hij tussen Arnhem en Oosterbeek met grote spoed opbouwde. Intussen had Bittrich de 10e SS-pantserdivisie naar Nijmegen gedirigeerd om daar de geallieerde opmars te keren.
De burgers van Wolfheze, Heelsum, Renkum, Oosterbeek en Arnhem wisten van dit alles niets. Voor hen was het uur van de bevrijding gekomen. En in Arnhem waren geen gijzelaars doodgeschoten. Een gelukkige dag …

DE STRIJD OM DE CORRIDOR

VA BANQUE IN BRABANT

WOLF KIELICH

U.S. Air Force

Op 18 september 1944, één dag na de geslaagde landing van de Amerikaanse 101e luchtlandingsdivisie, begon een deel van deze eenheid de aanval op Best. Tijdens de strijd werden de Amerikanen uit de lucht bevoorraad.

De 101e luchtlandingsdivisie kon tevreden zijn over de resultaten die op 17 september, direct na 'de beste landing uit haar geschiedenis' (zoals de historicus van de divisie schrijft), waren bereikt. De vernieling van de brug in Son was een tegenslag geweest en had de opmars naar Eindhoven vertraagd, maar voor de rest waren alle doelen voor deze eerste dag bereikt. Son, St. Oedenrode en Veghel waren veroverd en de weg tussen deze plaatsen was van Duitsers gezuiverd. Men verwachtte dat in de loop van de morgen van 18 september het gedeelte van de corridor dat aan de 101e was toegewezen, veiliggesteld zou zijn.

Vroeg in de ochtend van de 18e begon het 2e bataljon van het 502e regiment de aanval op Best en liep vast op onverwacht hevige Duitse tegenstand. Maar Best was niet een van de hoofddoelen van de divisie. Het belangrijkste doel voor die dag was Eindhoven, en terwijl de Duitsers tevergeefs probeerden Veghel te heroveren, trok het 506e regiment naar Brabants grootste industriestad. 'Als jullie Duitsers zien', had de commandant, kolonel Sink, gezegd, 'laat ze dan zo veel mogelijk met rust. We moeten vanmorgen beslist Eindhoven bereiken en kunnen geen tijd verliezen met het doodschieten van Duitsers.' Onderweg had het bataljon herhaaldelijk last van kleine groepjes Duitse infanteristen en van artillerievuur, maar de opmars werd daardoor slechts weinig vertraagd. Pas in de buitenwijken van Eindhoven stootte men op krachtige tegenstand van Duitse mortieren en 88 mm-geschut. In de Kloosterdreef en in de omliggende straten werd enige uren verbeten gevochten, waarbij de Amerikanen bijzonder veel profijt trokken van inlichtingen die Eindhovense burgers en verzetsmensen hun gaven. Zij slaagden erin twee 88 mm-kanonnen onschadelijk te maken en niet lang daarna was Eindhoven bevrijd. Juichende mensen omstuwden in het stads-

centrum de parachutisten en overal werden de vlaggen uitgestoken. Met moeite onttrokken de Amerikanen zich aan het feest om verdedigingsposities in te richten en patrouilles uit te zenden, want een tegenaanval kon elk ogenblik worden verwacht.
Om half een reden twee Britse pantserwagens, verkenners van het 30e korps, Eindhoven binnen. Dit was het eerste contact tussen de 101e divisie en de mannen van Horrocks. Het duurde echter nog tot half zeven 's avonds, voordat de Amerikanen opgelucht het geluid hoorden waarop zij de hele dag in spanning hadden gewacht: het geratel van de tanks van de Britse hoofdmacht.
In Son was men inmiddels al begonnen met het repareren van de brug, waarvan gelukkig de middelste pijler nog overeind stond. In de avond namen Britse genietroepen het werk van hun Amerikaanse collega's over en begonnen met het monteren van een baileybrug, die zij zelf hadden meegebracht. De volgende morgen, om kwart voor zeven, konden de eerste tanks over deze brug verder rijden naar St. Oedenrode, Veghel en uiteindelijk naar Grave, waar het gebied van de 82e luchtlandingsdivisie begon. De opmars van het 30e korps was zesendertig uur achter op het schema, maar niemand kon dat de Amerikaanse parachutisten verwijten. Zij hadden op voortreffelijke wijze het eerste deel van hun opdracht uitgevoerd en de corridor voor de Britten opengebroken. Het ging er nu om de corridor ook open te houden

Imperial War Museum

Op 18 september was de 101e divisie aanzienlijk versterkt met 2579 man troepen en enkele honderden voertuigen, die per zweefvliegtuig werden aangevoerd en landden in de omgeving van Son en St. Oedenrode. Een tegenvaller was dat een groot deel van de voorraden, die door bommenwerpers aan parachutes werden afgeworpen (voornamelijk benzine en voedsel), in handen van de Duitsers viel. De divisie was nu echter toch in staat het offensief tegen de Duitsers bij Best met kracht voort te zetten.
Op 19 september keerde het getij ten voordele van de Amerikanen, die met twee regimenten, gesteund ddor een Brits pantsereskadron, een Duitse troepenmacht van tweeduizend à drieduizend man wisten te vernietigen. Daarmee was de positie van de 101e divisie aanmerkelijk versterkt.
Het was de bedoeling dat op 19 september de 101e divisie per zweefvliegtuig wederom belangrijke versterkingen zou ontvangen, nu voornamelijk artillerie en artilleristen. Mist deed deze operatie echter voor een groot deel mislukken. Van de 385 zweefvliegtuigen die door de lucht naar Brabant werden gesleept, bereikten er slechts 209 de landingszone. In plaats van achtenzestig stukken geschut kreeg de divisie er slechts veertig.
De tanks van de *Grenadier Guards* van het 30e korps rolden intussen zo snel als de omstandigheden het maar toelieten, in de richting van Nijmegen. Horrocks had tot zijn grote voldoening vernomen dat de Amerikaanse 82e luchtlandingsdivisie erin geslaagd was de Maasbrug bij Grave onbeschadigd in handen te krijgen. Zouden de Duitsers deze brug hebben kunnen opblazen, dan zou de opmars ongetwijfeld dagenlang vertraagd zijn, want de brede Maas is niet eenvoudig met een baileybrug te overspannen. Parachutisten van de 82e divisie waren reeds op 18 september langs de Berg en Dalseweg Nijmegen binnengetrokken en opgerukt in de richting van de Waalbrug. Zij stuitten echter op zo krachtige Duitse tegenstand, dat zij zich weer moesten terugtrekken in het hoge terrein rondom Berg

U.S. Army

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

en Dal. Toen de eerste gevechtsgroepen van het 30e korps in de loop van de 19e Nijmegen bereikten, troffen zij daar dus een situatie aan die minder gunstig was dan men had verwacht. Zowel de spoor- als de verkeersbrug over de Waal waren nog hecht in Duitse handen en konden elk moment worden opgeblazen. De tegenstand van de 10e SS-divisie was fel en verbeten en ook een gecombineerde Brits-Amerikaanse doorstootpoging in de richting van de bruggen, die in de namiddag van de 19e werd uitgevoerd, liep vast. Gavin, de commandant van de 82e luchtlandingsdivisie, kon voor de aanval op de bruggen slechts één parachutistenbataljon vrijmaken, omdat de Duitsers zijn stellingen voortdurend bestookten uit de richting van het *Reichswald*. Bovendien waren de versterkingen die hij per zweefvliegtuig uit Engeland had verwacht, niet gearriveerd. Het infanterieregiment dat hij nu dringend nodig had, moest gedwongen door dikke mist, in Engeland aan de grond blijven.
Zo liepen de geallieerden dus vast in het Hunnerpark en het Valkhof, waar de Duitsers zulke sterke stellingen hadden ingericht, dat Model de vernieling van de Waalbruggen meende te kunnen verbieden in de overtuiging dat de verdedigingsgordel ondoordringbaar was. Dit laatste wisten de geallieerden uiteraard niet en in de nacht van 19 op 20 september verwachtten zij ieder moment de rampzalige klap te horen waarmee vlak voor hun neus de Waal-

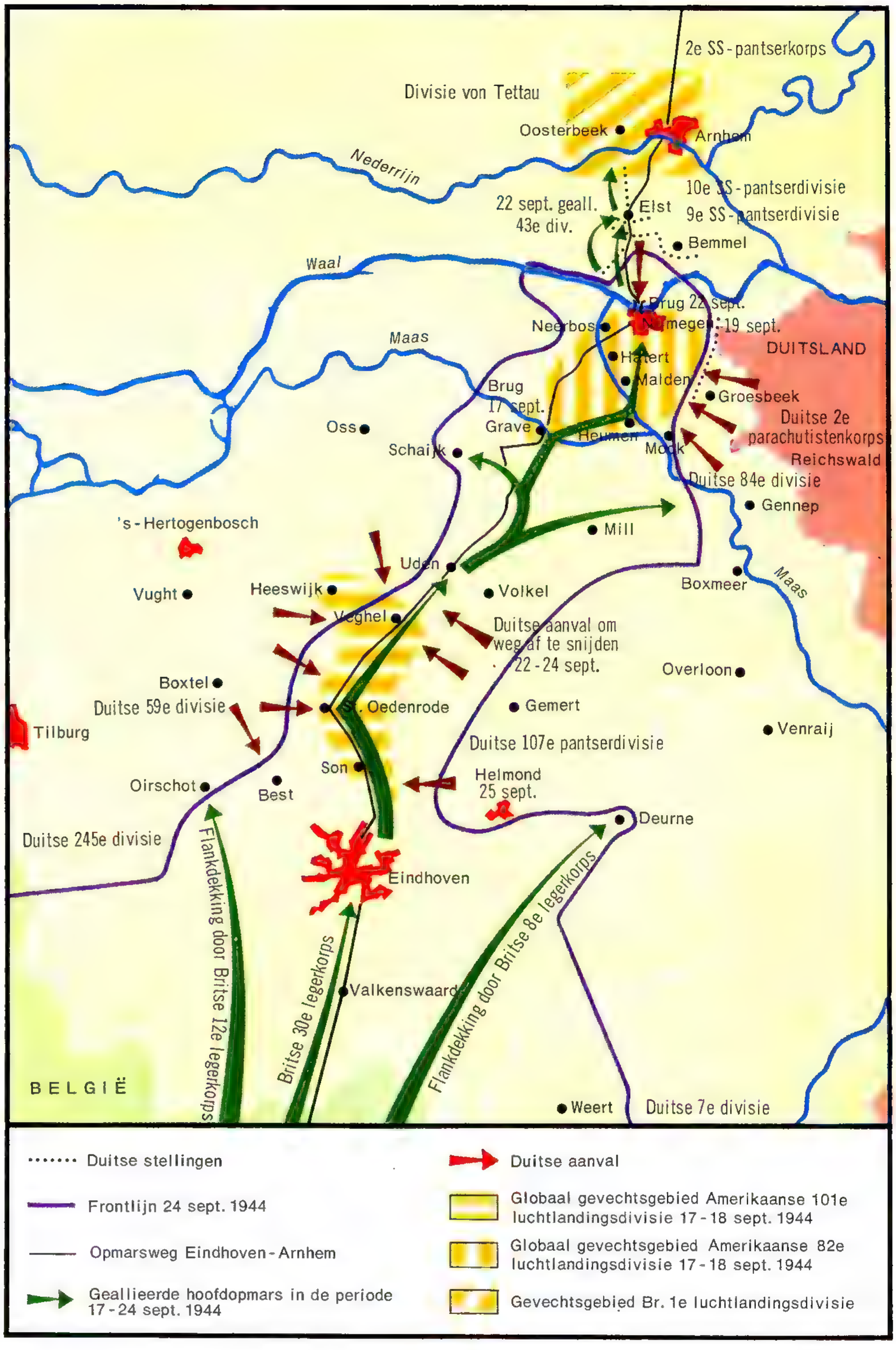

Linksboven: tanks van het 30e korps van het Britse 2e leger op de Waaldijk in de omgeving van Nijmegen. Deze pantsereenheid bereikte de stad op 19 september, maar trof er een onverwacht ongunstige situatie aan.

Geheel links: toegejuicht door de bevolking trekken patrouilles van de Amerikaanse 101e luchtlandingsdivisie het centrum van Eindhoven binnen. Pas in de avond van de 18e september arriveerde de Britse hoofdmacht.

Links: een beeld van de grote vreugde waarmee de bevolking van Eindhoven de Britse en Amerikaanse troepen begroette. Deze foto dateert waarschijnlijk van de 20e september, toen de parachutisten reeds waren vertrokken.

Rechts: een overzicht van de geallieerde opmars in de richting van Nijmegen en Arnhem. De 'corridor' door Brabant was uiterst smal (in sommige gevallen niet veel breder dan de weg) en werd door Duitse tegenacties van twee kanten herhaaldelijk doorbroken.

bruggen in de lucht zouden vliegen. Tegen deze achtergrond is de vraag irrelevant of de 22-jarige student Jan van Hoof, die met grote moed wekenlang de situatie ter plaatse had verkend en die dinsdagmiddag sneuvelde, de verkeersbrug heeft gered. Diezelfde nacht maakten Horrocks en de Britse parachutistengeneraal Browning een nieuw plan, dat onmiddellijk door Gavin werd goedgekeurd. Men zou de volgende morgen proberen de verkeersbrug van twee kanten tegelijk aan te vallen. Daartoe moest een parachutistenregiment (het 504e) de Waal oversteken om de brug vanuit het noorden te bestormen, terwijl tegelijkertijd de *Grenadier Guards*, gesteund door een parachutistenbataljon, vanuit het zuiden het offensief op de stellingen bij de brug zouden openen.
Nijmegen, dat al zwaar geleden had door het bombardement in februari, leek deze nacht één vlammenzee. Systematisch hadden de Duitsers een groot deel van de stad in brand gestoken, en terwijl tanks, Britse infanteristen en Amerikaanse parachutisten zich in deze hel van vuur en rook stortten, doken de Nijmeegse burgers weg in hun kelders, velen in de overtuiging dat zij de bevrijding van hun stad niet zouden overleven. In Eindhoven was de feestvreugde in de avond van de 19e overigens ook aanmerkelijk geluwd door een zwaar bombardement van de *Luftwaffe*. Ook Eindhoven brandde en de opmars van de achterhoede van het 30e korps werd aanzienlijk vertraagd door het puin dat de straten versperde.
Zo brak dan de 20e september aan, de dag waarop velen, zowel geallieerde militairen als Nederlandse burgers, terdege beseften dat veel van de illusies die men zich de 17e had gemaakt, definitief waren vervlogen. In het zuiden voerden de mannen van de 101e divisie bij Son en in het gebied tussen Heeswijk en Dinther zware gevechten tegen Duitse troepen die de corridor probeerden af te snijden. De Amerikanen moesten het die dag stellen met slechts één maaltijd, want nog steeds kwam het grootste deel van de per parachute afgeworpen voorraden in Duits gebied terecht. De burgerbevolking trachtte de bevrijders zo veel mogelijk

te helpen, maar ook zij had weinig te bieden.
In Nijmegen begonnen direct na zonsopgang het 504e parachutistenregiment en het 2e bataljon (tanks) van de *Irish Guards* met het zuiveren van de westelijke buitenwijken van de stad; ze bereikten in de middag ongeveer ter hoogte van de provinciale elektriciteitscentrale de oever van de Waal. Hier begon om drie uur een operatie die door Horrocks wordt beschreven als 'een van de prachtigste aanvallen uit de oorlog'. Het was mooi, zonnig weer en de Duitsers die zich op de andere oever van de ongeveer vierhonderd meter brede rivier hadden genesteld, waren niet weinig verbaasd, toen zij plotseling een groep Britse stormboten met Amerikaanse parachutisten erin de Waal zagen oversteken. Hoewel de Amerikanen gedekt werden door de tanks van de *Irish Guards* en door vele andere stukken geschut, bereikte niet meer dan de helft van de eerste landingsgolf de andere oever. Tweehonderd mannen zwommen en kropen aan land en slaagden erin een klein bruggehoofd te vormen, dat niet dieper was dan een paar honderd meter en dat met de volgende landingsgolven geleidelijk werd uitgebreid. Deze buitengewoon dappere en met grote voortvarendheid uitgevoerde aanval zou niet vergeefs zijn. Al vechtende begonnen de Amerikanen zich een weg te banen naar de spoorbrug, waarvan zij het noordelijke landhoofd wisten te bezetten. Vervolgens stootten zij door in de richting van de verkeersbrug, overwonnen hevige Duitse tegenstand bij het oude fort Lent en sneden zo de Duitse toevoerwegen naar de bruggen af. Een fantastische prestatie!
Inmiddels waren de *Grenadier Guards* op de zuidelijke oever hun aanval begonnen op de stellingen in het Hunnerpark en het Valkhof. Een compagniescommandant zei later: 'Het veroveren van het Valkhof was een bijna onmogelijke taak, want de Duitsers hadden de heuvel aan alle kanten versterkt met prikkeldraadversperringen, volledig bemande loopgraven en bunkers. De aanval verliep dan ook vanaf het eerste moment in geen enkel opzicht volgens mijn oorspronkelijke plan. Maar zodra het gevecht begon beten de mannen zich vast in de vijand en hun geest was zo geweldig — er werden zelfs grappen gemaakt en er werd gelachen — dat niemand ons had kunnen tegenhouden.'
In de avondschemering, kort voor zeven uur, stormden vijf Britse tanks schietend door het Hunnerpark. Twee werden er buiten gevecht gesteld, maar twee andere slaagden erin de brug over te steken en in contact te komen met de Amerikanen die eerder de rivier waren overgestoken. De Waalbrug was nagenoeg onbeschadigd in geallieerde handen! De corridor was open tot voorbij Nijmegen.
Nu was het zaak dat het 30e korps zo snel mogelijk door de Betuwe oprukte naar Arnhem om daar de zwaar beproefde Britse 1e

Linksonder: Amerikaanse parachutisten op de Oranjesingel in Nijmegen, een foto die werd gemaakt op 20 of 21 september 1944. De stad was toen al enige dagen frontgebied.

Rechtsonder: op 20 september begon uit twee richtingen de aanval op de verkeersbrug over de Waal. Na een dag van hevige gevechten viel de brug onbeschadigd in geallieerde handen. De weg naar Arnhem leek opengebroken.

Geheel onder: Britse tanks rollen in de middag van de 21e over de Nijmeegse Waalbrug, richting Arnhem. De Duitsers, bij de brug verslagen, zouden ten noorden van de stad de opmars echter nog twee dagen tegenhouden.

Imperial War Museum

Daily Herald

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

luchtlandingsdivisie te ontzetten. De *Irish Guards* trokken in de middag van de 21e op in de richting van Elst, maar werden tegengehouden door een buitengewoon sterke Duitse anti-tankstelling. Tegelijkertijd landde tussen Elst en Driel de Poolse parachutistenbrigade, drie dagen te laat ten gevolge van het slechte weer. De Polen rukten op naar Heveadorp, in de hoop daar de Nederrijn te kunnen oversteken. Maar tegen de tijd dat zij daar arriveerden, hadden de Duitsers de veerpont tot zinken gebracht en zich genesteld in sterke stellingen op de andere oever. De geallieerde aanval was in de Betuwe vastgelopen en de kans op het vestigen van een bruggehoofd aan de overkant van de Nederrijn, ten westen van Arnhem, zou door allerlei tegenslagen met de dag kleiner worden.

Een van deze tegenslagen was dat in de middag van 22 september de Duitsers erin slaagden de corridor bij Veghel af te snijden. Horrocks was daardoor verplicht de *32nd Grenadier Guards* naar het zuiden te zenden om de Amerikaanse 101e luchtlandingsdivisie te helpen bij het opnieuw openbreken van de corridor. Dit gelukte pas in de middag van de volgende dag. Duidelijk was nu gebleken hoe kwetsbaar de corridor was. Op vele plaatsen was hij niet veel breder dan de weg zelf en telkens weer werd het verkeer opgehouden door acties van de Duitsers. Daardoor waren er, ook al voordat de corridor op de 22e werd afgesneden, voortdurende, ernstige vertragingen ontstaan in de aanvoer voor het 30e korps. Daardoor ook ontstonden er na de 22e in de Betuwe tekorten aan munitie en konden de Polen bij Driel niet beschikken over voldoende landingsboten om de Nederrijn over te steken. De problemen voor het 30e korps werden nog groter, toen op 24 september de Duitsers er wederom in slaagden (nu tussen St. Oedenrode en Veghel) de corridor af te snijden. Het zou deze keer ruim twee dagen duren, voordat de weg naar Nijmegen en de Betuwe weer open was. Maar toen was de slag om Arnhem al verloren en werden de laatste uitgeputte overlevenden van de Britse 1e luchtlandingsdivisie, na de Nederrijn te zijn overgestoken, naar Nijmegen gebracht.

DE BEVRIJDING VAN NIJMEGEN

Het begon op zondagmorgen 17 september 1944 tien voor elf. Drie dagen daarvoor hadden de Duitsers in Nijmegen het politiestandrecht afgekondigd. Alle mannen van zestien tot vijfenveertig jaar moesten zich melden om stellingen aan te leggen. Daarom zat ik op een zolderkamertje in het centrum van de stad ondergedoken, toen die zondagmorgen het bombardement begon. Drie uur lang gierden geallieerde jagers schietend over de stad en wierpen bommenwerpers hun projectielen omlaag. Overal braken branden uit en de wildste geruchten deden de ronde. Toen zagen we het ongelooflijke gebeuren: in de richting Groesbeek en Malden verschenen duizenden stipjes in de lucht. Dat was voorlopig het laatste dat we te weten kwamen, want in paniek begonnen de Duitsers de straten schoon te vegen en zij schoten op iedereen die zich liet zien. Toch wisten we na een paar uur dat er duizenden geallieerde parachutisten waren geland en dat het gevecht om Nijmegen was begonnen.

In de vroege maandagmorgen leken de Duitsers het op te geven. Door de straten liepen enkele versufte militairen met besmeurde gezichten en gescheurde uniformen. Om tien over negen die morgen naderden de eerste geallieerde soldaten omzichtig het Keizer Karelplein. Ik stond met enkele anderen achter een huizenblok te kijken en het was een overweldigend gezicht: vier jaar hadden we op ze gewacht en daar liepen ze nu! Hoewel overal om me heen de aarde dreunde van de ontploffingen, had ik het idee dat de oorlog voorbij was. Ik nam afscheid van mijn onderduikadres en trok langs de stadsrand naar Nijmegen-Oost. Pas na een kwartier kwam ik tot de ontdekking dat ik alleen op straat liep. Ik ging automatisch dekking zoeken achter bomen en plotseling zag ik iemand liggen: een jonge parachutist die met zijn gezicht in de modder lag. Trillend liep ik op hem toe en riep met schrille stem: 'Hallo, are you allright?'. *Ik moest me vermannen om me over hem heen te buigen en toen ik zag dat hij dood was, begon ik vrij zinloos te roepen: 'Hier ligt een dode soldaat, kan iemand even komen helpen?'*

'Take it easy, kid,' *klonk een rustige stem achter me,* 'Here, have a cigarette.'

Ik liep automatisch met de soldaat mee: 'We are now liberated?'

'Everything is just allright. Go home and keep quiet!'

Ik was nog helemaal niet op granaatvuur ingespeeld, maar de soldaat naast me hoorde hem aankomen en sleurde me op de grond. Ik voelde zand en stukken hout over me heen komen. De soldaat naast me bewoog zich niet, in z'n rug gaapte een grote wond en hij ademde niet meer. In die eerste uren wisten we met die nieuwe oorlog moeilijk raad. Er moest gegeten worden, vonden we, maar we zaten nauwelijks aan tafel of achter ons werd een huis door een granaat getroffen en in een wolk van puin sloeg de voorgevel op straat.

Dat werd voor de hele buurt het sein voor ingrijpende maatregelen. De woningen hadden slechts kleine, benauwde kelders, maar er werd een laaggelegen bakkerskelder gevonden en die werd snel als schuilplaats voor de buurtbewoners ingericht.

Drie dagen leefden we in die kelder en ondertussen werd de stad om ons heen verpulverd. 's Nachts hielden we om beurten de wacht op een dak om te zien hoever de brand al was genaderd, want het centrum was een laaiende vuurzee die langzaam naar de buitenwijken golfde. Telkens kwamen er kleine groepjes verdwaasde mensen uit het centrum, die toonloos vertelden dat het centrum door de Hitlerjugend *was bezet: 'Ze drijven de mensen de kelders in en steken dan het huis in brand.' Er werden namen genoemd van Nijmeegse families die in de vlammen waren omgekomen. Na een paar dagen kregen we de berustende zekerheid dat we het einde van de wereld beleefden. Zo nu en dan kwam er een geallieerde militair in onze kelder: 'We wachten op het Engelse 2e leger, dat uit Eindhoven moet komen, want we kunnen de Waalbrug niet over.' Dinsdag 19 september kwam de crisis. Langs de Waalkant begonnen de geallieerden terug te trekken. De wijken in het niemandsland, waar hier en daar de vlaggen nog aan de huizen hingen, werden onmiddellijk bezet door de razende* Hitlerjugend, *die aan het moorden en brandstichten sloeg.*

De uitgeputte parachutisten poogden een massale paniek te bezweren: 'Keep quiet. We'll fix it,' *maar ze geloofden er zelf niet meer in.*

In de late avond van dinsdag 19 september bereikte de voorhoede van het Britse 2e leger via Grave de zuidwestrand van Nijmegen. Er was al niet meer op gerekend, want in Nijmegen-Oost waren de parachutisten bezig zich op een capitulatie voor te bereiden. De Duitsers trokken zich bij de komst van de Engelse tanks uit de binnenstad terug op de vestingwerken langs de Waal en vooral op de toegangswegen naar de brug: het Valkhof en het Hunnerpark. Na een vrij stille nacht begon woensdagmorgen het krankzinnige gevecht om de brug. Ver naar het zuiden waren patrouilles Engelsen in landingsbootjes de Waal overgestoken om de Duitse verdedigers in de rug te komen. Toen ik een dag later bij de brug kwam, lagen daar hoge stapels lijken van Duitse soldaten die als borstwering waren gebruikt tijdens het gevecht, dat werd beslist toen Amerikaanse commando's met messen de laatste tegenstand op de brug braken.

Het duurde vrij lang, eer we in onze kelder de zekerheid hadden dat de stad door de geallieerden was ingenomen. Woensdagavond elf uur kwam een versierde brandweerauto voor de kelder rijden en met een megafoon werd geroepen: 'Burgers van Nijmegen, uw stad is bevrijd.' In enkele uren werden de puinhopen herschapen in gigantische legerkampen. We waren verbaasd dat die troepen niet verder trokken maar na enkele dagen wisten we dat de strijd om Arnhem was mislukt en dat Nijmegen frontstad was geworden. Zes maanden lang regende het Duitse granaten en soms Duitse bommen op Nijmegen. We leerden ermee te leven en we raakten gewend aan de dood om ons heen. Er waren dagen dat er onder de burgerbevolking zeventig doden vielen.

Ondertussen — en dat is achteraf het meest opzienbarende — moest het gewone, dagelijkse leleven weer op gang komen. De honderdduizend inwoners van Nijmegen moesten in de zes maanden dat hun stad frontgebied was, eten, drinken en slapen. De geallieerde troepen leerden ons hoe we zo veilig mogelijk konden leven. Ze leerden ons hoe artillerieschema's in elkaar zaten en weldra wist iedere Nijmegenaar hoe hij zich tijdens een granatenaanval had te gedragen.

Begin februari 1945 werd het Duitse front rondom Nijmegen verbroken. De balans kon worden opgemaakt: onder de burgerbevolking 2200 doden, 5500 blijvend invaliden en zo'n 10.000 gewonden. Van de ruim 22.000 huizen en gebouwen die Nijmegen toen telde, waren er 5000 totaal verwoest of onherstelbaar beschadigd; slechts 4000 panden bleven onbeschadigd.

Louis Sinner

DE BRITSE 1e LUCHTLANDINGSDIVISIE
(18—26 SEPTEMBER 1944)

SLAG BIJ ARNHEM

DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

Bundesarchiv, Koblenz

Oosterbeek, maandagmorgen 18 september — een onwezenlijke ochtend. Via het 'Benedendorp', langs de meest zuidelijke weg, zijn de hele nacht Engelsen richting Arnhem getrokken, en ook als het licht wordt, houdt daar de militaire bedrijvigheid aan. De Duitsers lijken definitief de wijk te hebben genomen; de burgers zijn al vroeg wakker na een korte maar betrekkelijk ongestoorde nachtrust en zien tot hun voldoening dat 'ze' er nog zijn, de *Tommies*, en dat er steeds meer komen, met hun prachtige, doelmatige uitrusting en wapens, hun jeeps en brengun-carriers, en bovenal: hun opgewekt, haast zorgeloos zelfvertrouwen. In de verte, uit Arnhem, klinkt het rumoer van gevechten, maar wat heeft dat nog te betekenen? De bewoonster van een groot huis vlak bij het eeuwenoude kerkje noteert in haar dagboek hoe om 7 uur twee jeeps met een rood kruis erop voorrijden: 'De mannen erop dragen geen helmen, maar donkerrode baretten. Een jonge man, tenger en donker, springt eruit, belt aan en vraagt beleefd of hij in dit huis een kleine hulppost mag maken van het Roode Kruis ... 'Wij hebben niet veel noodig', legt hij mij uit. In het weiland achter het huis wordt licht veldgeschut ingegraven; het vuurt in de richting van de brug in Arnhem. Voor het overige is het rustig en iedereen weet: morgen komt het 2e leger, dan is de bevrijding, waarnaar men zo lange tijd heeft uitgezien, definitief een feit.

Bundesarchiv, Koblenz

Noordelijker in het dorp, in de omgeving van de Utrechtseweg, zijn die ochtend nog geen Engelsen gezien, maar de bevolking is vroeg op de been om hun komst niet te missen. Een rooms-katholiek geestelijke noteert: 'De morgen ligt te wachten met blij nieuws. ... Er is wat willend gewoel van mensen die iets onbestemds verwachten. Hier en daar een sjerp en wat kinderen met gekleurde mutsen. ... En daar beleef ik het. 'k Zie hem! De eerste *Tommie* in de smalle straat. Met z'n rug tegen de muur gedrukt, schuift hij vooruit. Hij ziet ons. Hij wenkt. Wij roepen. Hij geeft 'n teken en er volgen er meer — dertig, veertig. Ze komen omlaag in onze richting. 't Juichen zwelt aan. (....) Ze zijn er! En de oorlog is voorbij.'

Bundesarchiv, Koblenz

Op Onderlangs zoeken grenadiers van de SS-divisie 'Hohenstaufen' naar buit tussen de uitrustingsstukken en wapens die de Britse parachutisten daar hebben achtergelaten.

Links: een Duits halfrupsvoertuig met een 2 cm-luchtdoelmitrailleur op de hoek Nieuwe Plein/Roermondsplein. In de richting van de Rijn woeden hevige branden. De foto werd gemaakt op dinsdag 19 september.

Geheel boven: Nederlandse rodekruishelpers ondersteunen patiënten van het Arnhemse Sint-Elisabethsgasthuis. Ze moesten op last van de Duitsers weg. Tevoren hadden de Britten het ziekenhuis gevorderd.

De oorlog is niet voorbij. Enkele kilometers oostelijk, in Arnhem, wordt hevig gevochten. Eenheden van het 1e en 3e parachutistenbataljon stuiten ter hoogte van het Sint-Elisabethsgasthuis — dat inmiddels door de Britten als militair hospitaal is gevorderd — op hevige Duitse tegenstand en kunnen geen contact maken met het 2e bataljon van Frost, dat zich gedurende de nacht heeft verschanst in de huizen rond de noordelijke brugoprit, maar geen kans ziet de brug zelf in handen te krijgen, óók niet nadat daar die maandagmorgen een krachtige Duitse tegenaanval met pantservoertuigen, van het zuiden uit, vernietigend is afgeslagen. Dat de Duitsers over pantserwagens, gemotoriseerd geschut en zelfs tanks

beschikken en deze uiterst bekwaam weten in te zetten, is voor de lichtbewapende Britse luchtlandingstroepen een ontnuchterende verrassing; het verslag van het 2e bataljon meldt: 'In plaats van tegenover kersverse rekruten te staan moest het bataljon zich nu te weer stellen tegen voortdurende aanvallen van ervaren, fanatieke Hitlersoldaten' — onderdelen van het onvermoed aanwezige 2e SS-pantserkorps. Frost heeft die maandag ongeveer zeshonderd man bij de Arnhemse brug beschikbaar, op zichzelf een respectabel aantal, maar onder de gegeven omstandigheden toch te gering om het hoofd te bieden aan de Duitse tanks, die aanhoudend pogen de Britse stellingen binnen te dringen. Frost beseft dat versterking absoluut noodzakelijk is, wil hij zijn bedreigde positie behouden, tot uit het zuiden de ontzettingsstrijdmacht van het 2e leger arriveert. Versterkingen, de andere twee bataljons van de 1e parachutistenbrigade, zijn in aantocht, maar lopen vast op de hechte *Sperrlinie* die de westelijke toegangswegen tot de stad afsluit — hermetisch, zoals weldra zal blijken. De Duitsers zijn duidelijk van hun verrassing bekomen en tonen, onder de doortastende leiding van mensen als Bittrich en Harzer, veel meer initiatief dan voorzien was. Hun verbindingen functioneren over het algemeen goed, in ieder geval beter dan die van de Britten, wier radioapparatuur in het geaccidenteerde, beboste en dichtbebouwde gebied slecht bruikbaar is; ook de Duitsers beschikken niet over genoeg eigen apparaten, maar maken veel efficiënter gebruik van het bestaande, uitstekende burgertelefoonnet dan de Britten (die kennelijk uit veiligheidsoverwegingen dit communicatiemiddel schuwen), zodat bevelen snel kunnen worden doorgegeven en de commandanten een beter overzicht over de situatie houden.

Generaal Urquhart is maandagmorgen dat overzicht al volledig kwijt. Bij het eerste ochtendlicht is hij in gezelschap van de commandant van de 1e parachutistenbrigade, Lathbury, met het 3e bataljon mee richting Arnhem getrokken om zich daar persoonlijk op de hoogte te stellen van de toestand, die

Bundesarchiv, Koblenz

Bundesarchiv, Koblenz

Linkerpagina boven: Britse parachutisten, in Arnhem niet opgewassen tegen de Duitsers, worden als krijgsgevangenen weggevoerd.

Linkerpagina onder: eenheden van het 2e SS-pantserkorps op de Utrechtseweg in Arnhem. Ook deze opname dateert van 19 september.

Hieronder: een beeld van de Utrechtseweg, in de buurt van de Oranjestraat. Stukken Duits gemechaniseerd geschut rollen langs de lijken van gesneuvelde parachutisten.

Geheel onder: in de omgeving van hotel Hartenstein verdedigen de parachutisten hun laatste stellingen tegen de Duitsers.

hem uit de schaarse radioberichten niet duidelijk is geworden. Enkele uren later bevindt hij zich, volledig geïsoleerd van zijn divisiestaf, te midden van de verwarring die is ontstaan, in het stratencomplex even ten westen van het Sint-Elisabethsgasthuis. Hier wordt, even onverwacht als bij de brug, krachtige tegenstand ontmoet van Duitse pantserwagens en gemotoriseerd geschut; er vinden zeer onoverzichtelijke straatgevechten plaats, Britse compagnieen raken het onderling contact kwijt en zijn niet meer exact te lokaliseren, en Urquhart en Lathbury — de divisiecommandant en diens plaatsvervanger! — weten ternauwernood aan gevangenneming te ontkomen door een huis binnen te vluchten, vanwaaruit ze moeten aanzien hoe Duitse pantservoertuigen door de straten rijden en de parachutisten de doorgang naar de brug ontzeggen. In de loop van de dag arriveert in dit gebied nog het 1e bataljon, dat gedurende de nacht vergeefs heeft getracht via de noordelijke route (de Amsterdamseweg) Arnhem te bereiken en nu een poging waagt langs de weg die Frost de vorige dag is gegaan; maar ook dit bataljon wordt tot staan gebracht.

De positie van de 1e luchtlandingsdivisie is die maandag aanzienlijk minder rooskleurig dan zondag, maar nog niet hopeloos. De divisiestaf, die inmiddels zijn intrek heeft genomen in het riante, maar door zijn ligging kwetsbare hotel Hartenstein aan de westrand van Ooster-

Bundesarchiv, Koblenz

Imperial War Museum

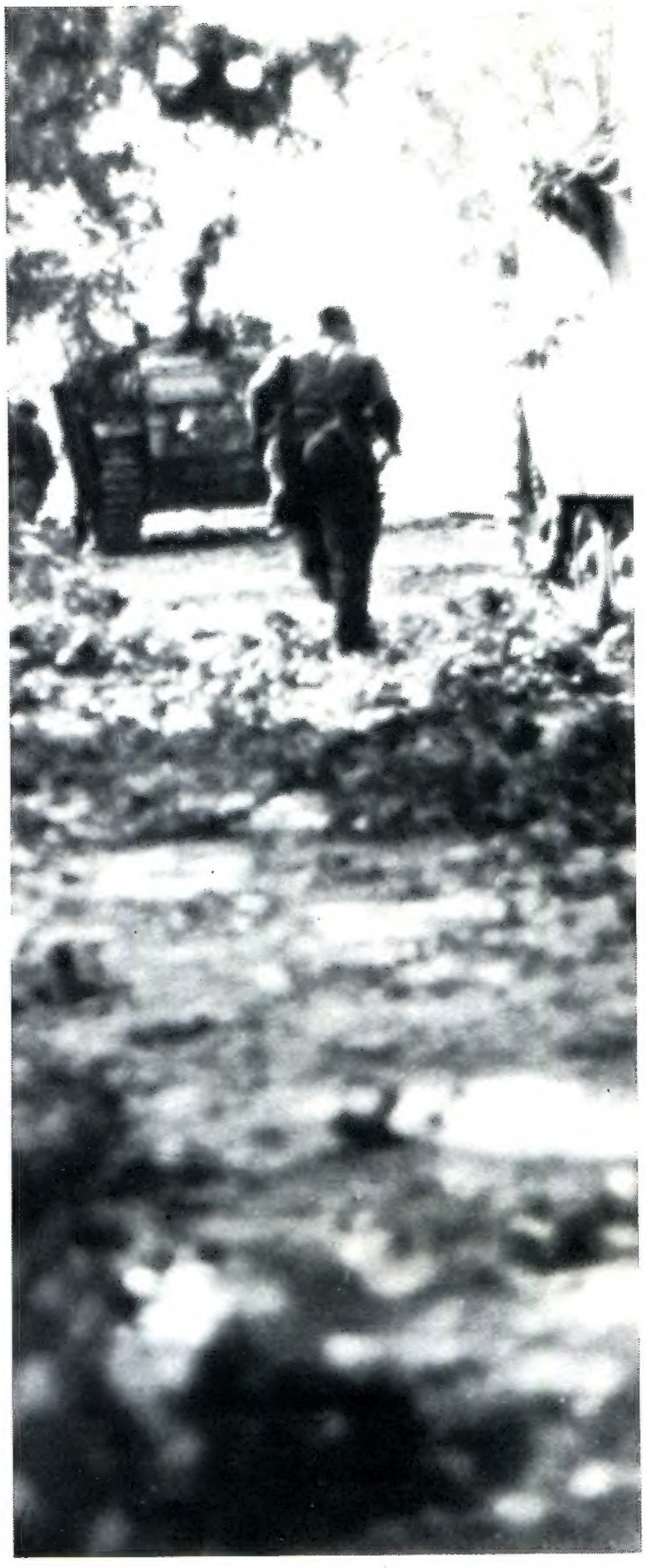

Imperial War Museum

Boven: een Engelse parachutist vuurt vanuit hotel Hartenstein op Duitse sluipschutters die de verblijfplaats van de divisiestaf hebben omsingeld en van het park uit pogen de laatste Britse tegenstand te breken.

Rechtsboven: Duitse pantsergrenadiers rukken onder dekking van gemechaniseerd geschut op in de richting van Britse concentraties. Deze Duitse eenheden behoorden tot het 2e SS-pantserkorps, dat onvermoed aanwezig was.

beek, heeft Urquhart en Lathbury, van wie niets meer wordt vernomen, voorlopig als 'vermist' genoteerd, doch houdt rekening met hun terugkeer. Als waarnemend divisiecommandant treedt nu brigadegeneraal Hicks van de 1e luchtlandingsbrigade op; benijdenswaardig is zijn nieuwe taak allerminst, omdat de situatie van het ogenblik enige ingrijpende maatregelen vereist die voor het verdere verloop van de strijd van beslissende betekenis kunnen zijn. Hicks is zich hiervan ten volle bewust en hij kiest de voorzichtigste weg, ook al om het beleid van Urquhart, zo deze mocht terugkomen, niet bij voorbaat te doorkruisen. Een drastische herziening van de oorspronkelijke opzet van de operatie (bijvoorbeeld concentratie van alle beschikbare en nog te verwachten troepen in Oosterbeek, teneinde hier, in plaats van in Arnhem, een bruggehoofd te vormen met als basis de oeververbinding over de Rijn die wordt uitgemaakt door het Drielse veer) lijkt hij niet te overwegen. Hopend op de spoedige komst van het 2e leger, beslist hij dat alles op alles moet worden gezet om tot de brug in Arnhem door te dringen. Alleen zullen hiervoor meer bataljons nodig zijn, desnoods ten koste van de beveiliging van de landingsterreinen waar de volgende echelons van de divisie moeten arriveren. Zo dirigeert Hicks het 2e bataljon *South Staffordshires* — waarvan de tweede *lift* zo dadelijk in zweefvliegtuigen moet landen op een dan maar niet beschermde zone — alvast naar Arnhem en ook beslist hij dat een der drie bataljons van de 4e parachutistenbrigade prompt via de kortste weg naar de omgeving van het Sint-Elisabethsgasthuis moet oprukken, zodra het op de Ginkelse Heide bij Ede voet op vijandelijk gebied heeft gezet.

Grondmist boven Engeland heeft de komst van de 4e brigade vertraagd. In plaats van om 10 uur dalen de parachutisten eerst 's middags op de heide, die door het 7e bataljon *The King's Own Scottish Borderers (KOSB)* gedurende de nacht en ochtend succesvol doch niet zonder moeite is verdedigd tegen aanvallen van zeer heterogene, maar soms krachtig opererende Duitse troepen; zweefvliegtuigen brengen bij Wolfheze het materieel en de zware wapens, alsmede het restant van de *South Staffordshires* aan de grond. Brigadier J. W. Hackett, jonger dan Hicks, maar in anciënniteit en misschien ook in tactisch inzicht diens meerdere, toont zich direct na aankomst zeer ontstemd over het feit dat hij een bataljon zal moeten missen (de vermoeide KOSB, die hem in ruil ervoor zullen worden toegewezen, vormen nauwelijks een compensatie). Zo gauw hij kan, begeeft hij zich naar hotel Hartenstein in Oosterbeek om de kwestie met Hicks te bespreken. Op de vraag hoe de zaak er op dit moment voor staat, geeft Hicks toe dat, mede door de gebrekkige verbindingen, de verschillende bataljons zonder veel onderling verband optreden, maar dat het voorlopig zijn enige zorg is zoveel mogelijk troepen naar Arnhem te sturen om Frost bij de brug te ontzetten. Hackett verwijt Hicks gebrek aan visie en eist dat eerst de acties beter gecoördineerd moeten worden; stellig is hij niet van plan af te wijken van de oorspronkelijke opzet (verovering van het bosrijke, geaccidenteerde gebied ten noorden van de spoorlijn

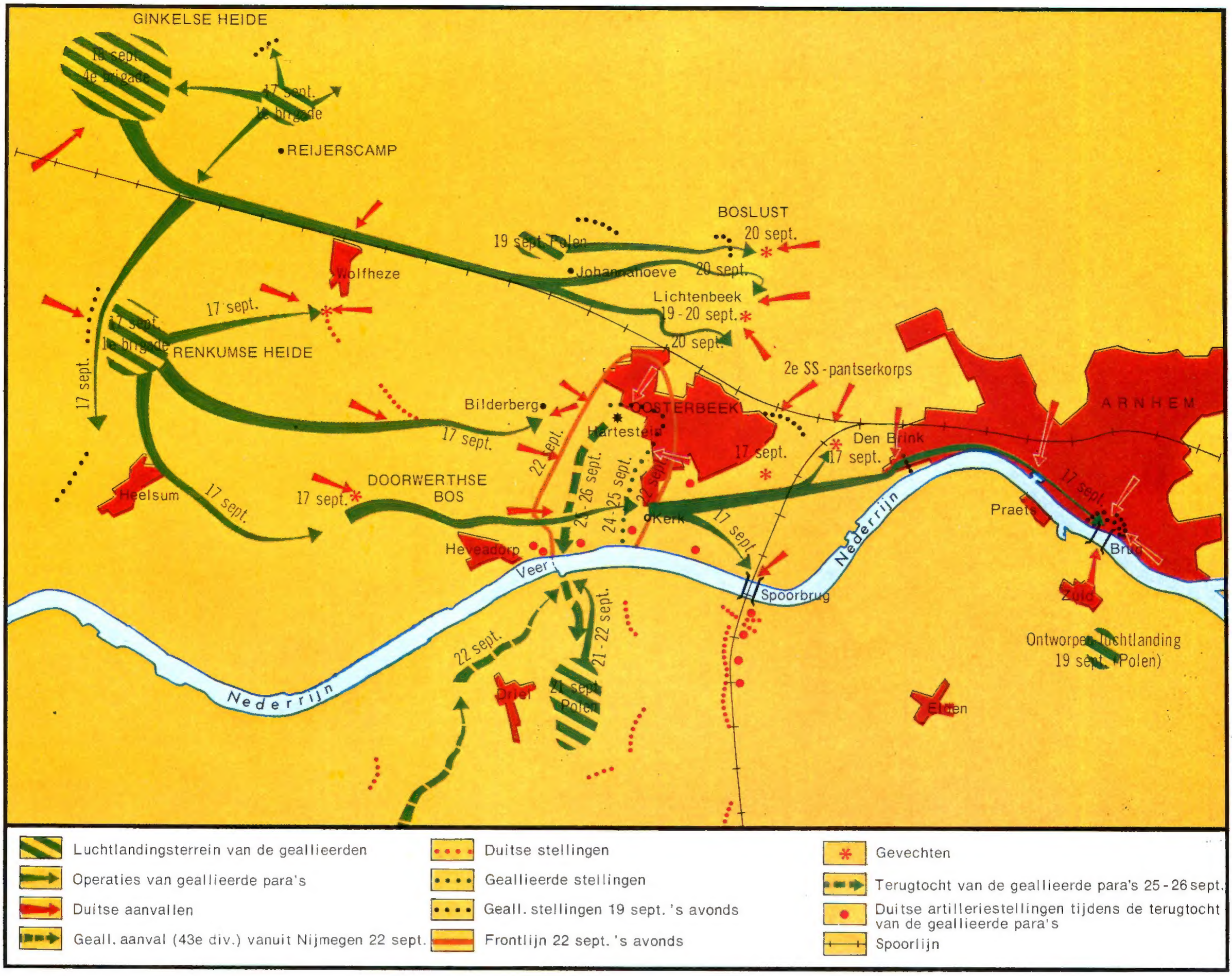

Boven: een overzicht van de gevechten in en om Arnhem in de periode na de landing.

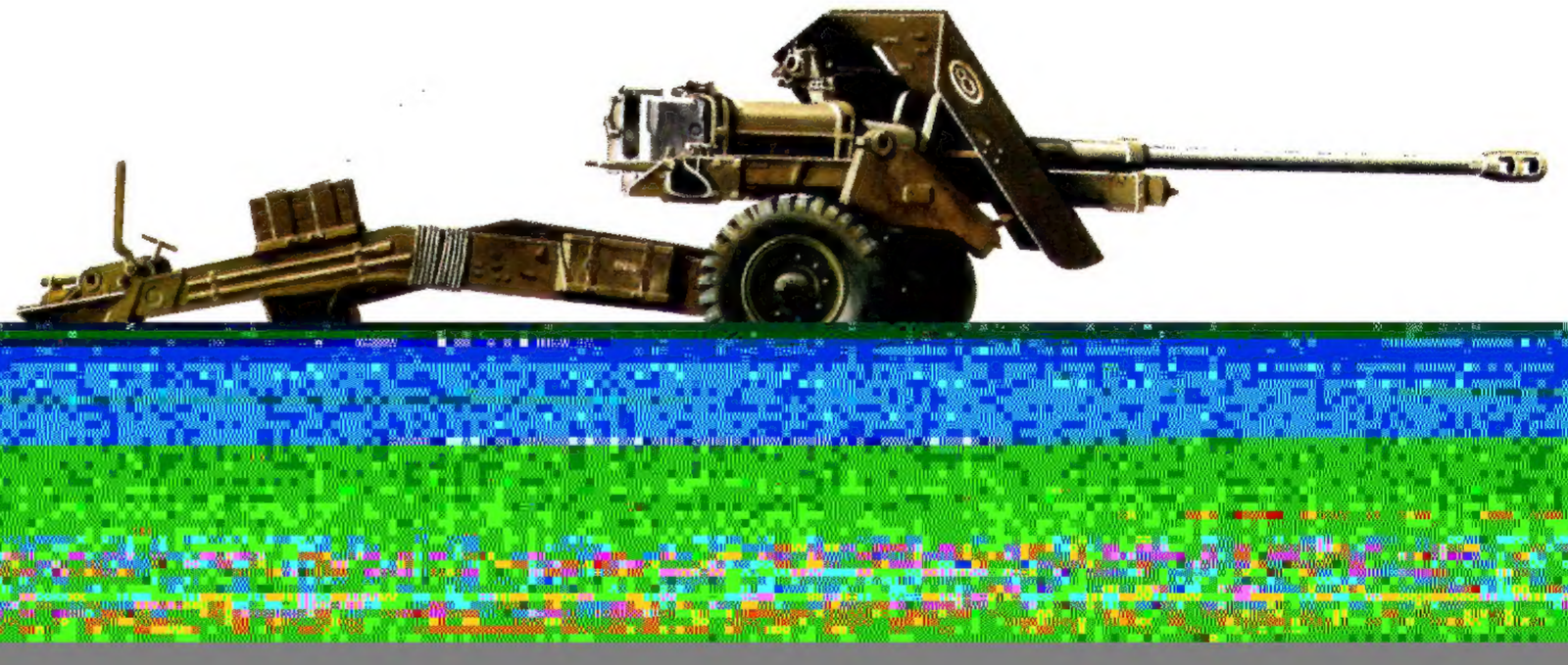

Bij de operaties 'Market' en 'Garden' maakten de Britten onder meer gebruik van dit anti-tankkanon, een 17-ponder die de Britse artillerie in 1944 eindelijk de vuurkracht gaf die ze tegen de sterk bepantserde Duitse